

İNGİLİZ İSTİHBARAT SUBAYI R. J. MAXWELL’İN RAPORLARINDA 1877-1878 OSMANLI RUS HARBİ TUNA CEPHESİ SEFERBERLİĞİ*

Ahmet TAŞDEMİR**

ÖZ

Bu çalışma, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi’nin literatüründe büyük ölçüde ihmal edilmiş olan harekât öncesi dönemi, İngiliz istihbarat subayı Binbaşı Robert James Maxwell’in seferberlik dönemindeki raporları bağlamında ele alarak alana katkı yapmayı amaçlamaktadır. Türkiye’de askerî tarih yazımı, uzun süre analitik yaklaşım eksikliği ve askerî arşiv kaynaklarına erişimde yaşanan güçlükler sebebiyle dar çerçeveye sıkışmış, çalışmalarda stratejik seviye göz ardı edilerek büyük ölçüde taktik seviyede muharebe anlatılarına odaklanılmıştır. Bu sorun 93 Harbi literatüründe Plevne muharebeleri etrafında yoğunlaşan çalışmalarla kendini göstermektedir. Savaşın neticesini tayin eden seferberlik, yığınak, ikmal ve iase gibi önemli hususlar gereken ilgiyi görmemiştir. Makale, bu boşluğu gidermeye katkı sunmak amacıyla Kasım 1876’dan Haziran 1877’deki Rus nehir geçiş harekâtına kadar olan dönemi kapsayan Maxwell’in raporunu esas almakta ve söz konusu raporu Türk, İngiliz ve Rus kaynaklarıyla karşılaştırmalı biçimde incelemektedir. Çalışmada, literatürde tartışılmayan seferberlik mevcutları ve değişimi tartışılmakta ve buradan hareketle savaşın neticesini tayin eden şeyin asker mevcudu olmadığı, esas etkenin seferber edilen kuvvetin sevk ve idare yöntemleri olduğu savunulmaktadır. Bu kapsamda Osmanlı ordusundaki stratejik yönetim ve planlama zafiyetine dikkat çekilmekte, Osmanlıların imkân ve kabiliyetlerini bu dönemde etkin kullanamadığı vurgulanmaktadır. Buna mukabil Rus ordusunun savaş öncesi reformların sağladığı planlama kabiliyeti sayesinde ikmal ve iase planlaması, hedef teşkili ve kuvvet yoğunluğu gibi hususlarda başarılı olmasının savaşın ilk dönemindeki Rus ilerleyişine zemin hazırladığı iddia edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi, Tuna Cephesi, Seferberlik, İstihbarat, İngiliz Arşivleri, Rus Ordusu, Osmanlı Ordusu

MOBILIZATION OF THE DANUBE FRONT DURING THE 1877-1878 RUSSO-TURKISH WAR IN THE REPORTS OF BRITISH INTELLIGENCE OFFICER R. J. MAXWELL

ABSTRACT

This study aims to contribute to the field by examining the largely neglected mobilization phase of the Russo-Turkish War of 1877-1878 through the reports of British intelligence officer Major Robert James Maxwell. Military historiography in Turkey has long remained within a limited framework due to the lack of analytical approaches, difficulties in accessing military archives and the tendency to focus on battle narratives rather than the strategic dimensions of warfare. Similar problems can be seen in the literature of 1877-1878 War. Most of the studies focused on the Plevna Battle while essential issues to understand war such as mobilization, concentration, supply and logistics have drawn little attention. To address this gap, the article compares Maxwell’s report with Ottoman, British and Russian sources. The study discusses the changes in mobilization and argues that the key factor of the war’s outcome was not the number of soldiers but how effectively they mobilized, directed and managed. In this context, the study underlines

Araştırma Makalesi

Makale Gönderim Tarihi: 20.10.2025

Yayına Kabul Tarihi: 23.12.2025

* Bu çalışma Milli Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik Araştırmalar ve Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Harp Tarihi Bilim Dalı’nda Prof. Dr. Gültekin Yıldız danışmanlığında hazırlanmakta olan ve TÜBİTAK 2211-A Yurt İçi Doktora Burs Programı kapsamında desteklenen “1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi’nde Tuna Cephesi” başlıklı doktora tezin-den üretilmiştir.

** Arş. Gör., Milli Savunma Üniversitesi Fatih Harp Tarihi Araştırmaları Enstitüsü, İSTANBUL, ORCID: 0000-0001-8848-238X, E-posta: ahmet.tasdemir@msu.edu.tr.

the Ottomans weaknesses in strategic planning and command, which prevented them from using its sources efficiently. In contrast, the Russian success in logistics, supply, planning, definition of objective and concentration, supported by its pre-war reforms, is considered as the main reason behind its early advances and success in the war.

Keywords: 1877-1878 Russo-Turkish War, Danube Front, Mobilization, Intelligence, British Archives, Russian Army, Ottoman Army

Giriş

Askerî tarih, Türkiye’de uzun yıllar boyunca dar çerçevede ele alınmış, sivil akademisyenlerin rağbet göstermediği ve çoğunlukla subaylar tarafından hazırlanan sefer anlatıları ile kurum tarihleriyle sınırlı kalmıştır. Zaferlerin bağlamından kopararak abartılı şekilde övülmesi, mağlubiyetlerin ise analitik yaklaşımdan yoksun şekilde kaderin cilvesi olarak sunulması geleneği alanda metodolojik eksikliklere yol açmıştır. Türkiye’deki korumacı arşiv politikaları da askerî tarih araştırmalarının önündeki bir diğer ciddi engel olmuştur. Araştırmacılar uzun ve yıpratıcı bürokratik izin süreçleri sebebiyle çoğu zaman belgelere ulaşamamış, ulaşabilenler ise yalnızca sınırlı malzemeyle yetinmek zorunda kalmışlardır. Sonuçta, kaynak tenkidi, karşılaştırma, analiz ve farklı arşivlerin birlikte kullanımı gibi modern tarih yazımının gereklilikleri büyük ölçüde ihmal edilmiştir (Yıldız, 2010, s. 47).

Türkiye’de askerî tarih alanında görülen metodolojik sorunlar ile arşivlere erişimde yaşanan güçlükler, 93 Harbi literatüründe de açık surette hissedilmektedir. Çalışmaların büyük ölçüde Plevne muharebeleri etrafında yoğunlaştığı, buna karşılık savaşın neticesini tayin eden seferberlik, yığınak, ikmal ve iase gibi harekât anlatısının ötesindeki meselelerinin geri planda kaldığı görülmektedir. Ayrıca kaynak grubunun çeşitlendirilememesi benzer bağlamda yorumlara ve tek taraflı mukayesesiz incelemelere sebep olmaktadır. Kaynak çeşitlendirilmesi noktasında özellikle yabancı arşivler önemli imkanlar sunmaktadır. Bu noktada özellikle İngiliz arşivleri geniş diplomatik ağ ve ayrıntılı raporlama sistemleri sayesinde tarih araştırmaları için ön plana çıkmaktadır. İngiliz Millî Arşivi hem Osmanlı’daki diplomatik temsilcilikler hem de halifeliğin nüfuz alanına giren bölgelerdeki görevliler vasıtasıyla sunulan veriler sayesinde 19. ve 20. yüzyıl Osmanlı tarihinin farklı alanlarına katkı sunabilecek kuşatıcı malzeme sunmaktadır.¹ Bu makale 93 Harbi literatüründe çerçevesi çizilen mukayeseli çalışma eksikliğini gidermeye katkı sunmak adına savaşın ihmal edilmiş bir dönemi olan harekât öncesi dönemini bir İngiliz istihbarat subayının kapsamlı raporları bağlamında ele almayı amaçlamaktadır.

Fransız Devrimi sonrası genişleyen ordular ve teknolojik gelişmeler savaş organizasyonunu daha formel zemine oturtmuştur. Bu formelleşme döneminde askerî istihbarat da kurumsallaşmış, özellikle 19. Yüzyılın ilk çeyreğinden sonra sistematik askerî istihbarat raporları hazırlanmaya başlanmıştır. 1870-1871 Fransa-Prusya Savaşı’ndan sonra Prusya ekolünün etkisi ise kurmayların planlama ve raporlama sorumluluklarının artmasını sağlamıştır. Teknolojik ilerlemeler, özellikle ulaşım ve haberleşme alanındaki yenilikler orduların yatay hareketliliğini kolaylaştırarak istihbaratın kapsamını değiştirmiştir (Yıldız, 2012, s. 240-241). 19. yüzyıl’da as-

¹ İngiliz Arşivi’nde araştırmaların en sık başvurduğu kaynak gruplarından biri İngiliz diplomatlarının hazırladığı Dışişleri Bakanlığı (Foreign Office) belgeleridir. Fon içerisindeki 78 numaralı seride yer alan 5.491 cilt, 1780’den 1905’e kadar Londra ile Osmanlı İmparatorluğu’ndaki çeşitli diplomatik temsilcilikler arasında yürütülen yazışmaları içermektedir. Foreign Office belgelerinin yanı sıra özellikle 20. yüzyıl Türk askerî tarihi için önemli olan diğer arşiv serileri arasında War Office (WO) ve Admiralty (ADM) fonları da bulunmaktadır. Osmanlı’nın son dönem harp tarihine ilişkin birçok kıymetli belge bu fonlar aracılığıyla araştırmacıların erişimine sunulmaktadır (Ünver, 2015, s. 114-115).

kerî istihbarat ve planlama süreçlerinin formelleşmesinde önde gelen ülkelerden biri de İngiltere olmuştur. Yüzyılın ilk yarısındaki bilgi kaynakları daha çok resmî temsilcilikler, gezginler ve gazeteciler gibi unsurlardan ibaretken savaşın karakterinin değişmesi ve kurmay subayların artan rolü stratejik değere sahip askerî bilginin doğrudan asker kişilerce raporlanması ihtiyacını doğurmuştur. Bu ihtiyaç diplomatik temsilciliklere gönderilen askerî ataşeler aracılığıyla karşılanmış ve askerî istihbaratın daha sistematik şekilde toplanmasına zemin hazırlamıştır (Ertekin, 2022, s. 99-100).² Ayrıca Savaş Bakanlığı bünyesinde kurulan Topografya ve İstatistik Dairesi aracılığıyla ikinci askerî istihbarat kaynağı daha tesis edilmiştir. 1870-1871 Fransa-Prusya Harbi'nin ardından askerî istihbaratın önemi daha da belirginleşmiş; bu süreçte Savaş Bakanlığı'nda müstakil bir Askerî İstihbarat Dairesi teşkil edilmiş ve kısa süre içinde meşruiyetini ispat ederek kurumsallaşmıştır (Bilgü, 2024, s. 36-37).

İncelemeye konu olan rapor yukarıda çerçevesi çizilen kurumsallaşma sürecinin ürünü olarak bir kurmay subay olan Savaş Bakanlığı istihbarat birimi "Section D" den³ Brevet⁴ Kurmay Binbaşı Robert James Maxwell tarafından hazırlanmıştır.⁵ 25 Ağustos 1854 tarihinde harp okulundan mezun olarak 80. Piyade Alayı'na tayin edilen Maxwell, 1 Nisan 1856'da başka bir subayın terfisi sonrasında satın alma yoluyla aynı alayda teğmenliğe yükselmiş 1858-1859 yıllarında Hindistan İsyanı Harekâtı'na katılarak gösterdiği hizmetten ötürü madalya ile taltif edilmiştir. 18 Ekim 1859'da yine satın alma yoluyla yüzbaşı rütbesini elde etmiştir. Maxwell, 1865 yılında Harp Akademisi'nden mezun olmuş, 1872'de Seylan Valisi'nin yaverliği görevine atanarak aynı yıl binbaşılığa terfi etmiştir (Bulletins and Other State Intelligence, 1855/II, s. 1169; 1857/I, s. 533; 1862/II, s. 2184; The New Annual Army List, 1875, s. 90, 99, 114; The London and China Telegraph, 1872, s. 40). 93 Harbi döneminde Savaş Bakanlığı istihbarat şubesinde görevlendirilmiş ve 13 Mart 1879'da Levazım Dairesi İstihbarat Şubesi'ne atanmıştır. Yükselişini istihbarat şubesi bünyesinde sürdüren Maxwell, 10 Mayıs 1881'de yarbaylığa 29 Ekim 1885'te ise albaylığa terfi etmiştir. 1889 sonrasındaki kayıtlarda adına rastlanmaması bu tarihten sonra emekliye ayrıldığını göstermektedir (The New Annual Army List, 1890, s. 115; 1882, s. 77; 1886, s. 35; 1889, s. 35).

Maxwell'in savaş döneminde farklı tarihlerde gönderdiği raporlar, İngiliz arşiv geleneği uyarınca daha sonra biraraya getirilmiş ve "Confidential Print" serileri içerisinde numaralandırılarak çoğaltılmıştır. Bu uygulama sayesinde münferit istihbarat belgeleri hem Dışişleri hem de Savaş Bakanlığı bünyesindeki karar alıcı makamlara sistematik biçimde ulaştırılmış; ayrıca

² Askerî ataşelerin görevleri, bulundukları ülkelerin askerî gücü hakkında ayrıntılı bilgi toplamak, muhtemel bir savaşın işaretlerini gözlemlemek ve raporlamak üzerine kuruluydu. Bu raporlarda birliklerin mevcudu, silah ve eğitim durumu, iase düzeni ve komutanların nitelikleri gibi hususlar ayrıntılı şekilde yer almaktaydı. Ayrıca istihkâmların güçlendirilmesi, depoların kurulması veya askerî sevkıyatın yoğunlaşması gibi hazırlıklar da dikkatle takip ediliyordu (Vagts, 2015, s. 11-12).

³ Raporun hazırlandığı dönemde İngiltere Savaş Bakanlığı İstihbarat Şubesi A, B, C, D, E ve Topografya kısmı olmak üzere 6 kısımdan müteşekkildi. Bu bölümler, coğrafi alanlara ve görev sahalarına göre ayrılmıştı. Örneğin, D kısmı Osmanlı İmparatorluğu'ndan, A kısmı ise Rusya'dan sorumluydu. Nitekim 93 Harbi ile alakalı birçok rapor ve gazete yazısı D kısmı tarafından toplanmıştır. Savaş sonrasında yapılan yeniden düzenlemede ise sorumluluk alanlarında değişiklikler yapılmıştır. Rusya'nın takibi D kısmına, Osmanlı'nın sorumluluğu ise E kısmına havale edilmiştir (Ertekin, 2022, s. 115-116).

⁴ Brevet, ABD ve Britanya ordularında kullanılmış tayin şeklidir. Üstün hizmetin ödüllendirilmesi için verilen bu rütbe ile subaya asli kadrosunu yine muhafaza etmekle birlikte bir üst rütbe verilir, bunun haklarından yararlanması sağlanırdı (Encyclopedia Britannica, 2011).

⁵ Maxwell'in bu dönemde özellikle Rusya üzerine muhtelif raporlar hazırladığı görülmektedir. 1877-1882 tarihleri arasında Rusların Orta Asya'daki ilerlemesi hakkındaki ayrıntılı raporlar için bkz. (Bond, 1998, s. 174).

belirli ülke, coğrafi bölge veya konu başlıklarına göre tasnif edilerek arşivlerde kalıcı koleksiyon hâline getirilmiştir (Atherton, 1994, s. 97). İçerdiği teknik ayrıntılar ve farklı türden kaynaklardan beslenmesi hasebiyle dönemin askerî istihbarat pratiklerinin örneğini teşkil eden rapor hem Rus hem de Osmanlı seferberliğini kronolojik olarak ayrıntılı şekilde sunması hasebiyle nadir bulunan bir belgedir. Rus ordusuna stratejik öncelikler sebebiyle daha fazla yer verildiğinden raporun Rusya'ya dair kısmı oldukça zengin tutulmuştur. Rumen ve Sırp ordularının durumu da her ne kadar sınırlı çerçevede olsa da raporda işlenmiştir.

Söz konusu rapor British Library (BL), India Office Records and Private Papers (IOR), Military Department Library (L/MIL/17) bölümünde muhafaza edilmektedir.⁶ India Office Records birçok farklı fondan oluşmaktadır.⁷ Bunlar arasında askerî konulara ilişkin belgeler L/MIL Military Department Records başlığı altında toplanmıştır. Bu kayıtlar 1708-1957 yılları arasındaki askerî meseleleri kapsamaktadır. L/MIL kayıtları kendi içinde 1'den 17'ye kadar numaralandırılmış alt fonlara ayrılmıştır. L/MIL/17 fonu ise kendi içinde 1'den 20'ye kadar bölümlere ayrılmış olup her biri farklı bölge ve konuyu kapsamaktadır. Bu alt fonlardan 16'ncısı (L/MIL/17/16), "Arabia, Syria, Turkey, Cyprus" başlığı altında Osmanlı coğrafyasına dair belgeleri içermektedir (Moir, 1988, s. 181-185; Farrington, 1982, s. 129, 201).

Maxwell raporunda 27 Haziran'da Rus ordusunun Tuna Nehri'ni geçerek Bulgaristan içlerine ilerlediği nehir geçiş harekâtına kadar geçen süreçte tarafların sefer hazırlıklarını kronolojik tasnifle ayrıntılı şekilde sunmaktadır. Raporun bölümleri 1876 yılı seferberliği ile başlamakta; ardından sırasıyla Ocak-Mart 1877, Nisan 1877, 1-5 Mayıs 1877, 7-12 Mayıs 1877, 13-19 Mayıs 1877 ve 20-26 Mayıs 1877 dönemlerini kapsamaktadır. Her bölüm benzer yapıyı izleyerek genel anlatı, Rus ordusunun seferberliği ve ayrıntıları, birlik ve mühimmat sevkiyatı, ulaştırma hatları, Romanya ve Sırbistan'a dair gelişmeler, Türk ordusunun seferberliği, Türk istihkamları, Türk silahları ve diğer tamamlayıcı unsurlar gibi başlıklar içermektedir.

Maxwell'in birbirini tekrar eden başlıklar altında kronolojik olarak dağınık şekilde kaleme aldığı raporlar çalışmamızda bütünlüğü sağlamak adına yeniden tasnif edilecek ve Türkçe, İngilizce ve Rusça başlıca kaynaklarla karşılaştırılacaktır. Bu kapsamda Kasım 1876'dan Haziran 1877'ye kadar geçen süreç dört başlık altında ele alınacaktır. İlk bölümde Osmanlı seferberliği ve silah-teçhizat durumu sunulacak, ikinci bölümde Rus seferberliği ikmal-iaşe ve sağlık hizmetleri gibi muharebe hizmet destek unsurlarıyla birlikte incelenecektir. Çalışmanın son bölümünde ise Rus ordusunun nehir geçiş harekâtı hazırlıkları ve Tuna boyundaki yığınağı ele

⁶ Raporun ilk sayfasının görüntüsü için bkz. Ek 4.

⁷ İngiliz Millî Arşivi'nin yanı sıra İngiltere'deki çeşitli kütüphane, arşiv ve özel koleksiyonlar da kaynak çeşitliliği açısından kayda değer imkanlar sunmaktadır. Özellikle British Library bünyesindeki India Office Records (IOR), son dönem Osmanlı araştırmalarında dikkat çeken bir yere sahiptir. IOR, Osmanlı'nın etkin olduğu Kafkasya ve Ortadoğu gibi bölgeler hakkında hazırlanan çok sayıda belge ve rapor barındırmaktadır. Bu belgeler, hem Osmanlı dünyasına ilişkin Avrupalı bakış açısını hem de İngiltere'nin küresel çıkarlarının Osmanlı topraklarıyla kesiştiği noktaları anlamak açısından büyük önem taşımaktadır. 1907-1923 yılları arasında India Office Records'un direktörlüğünü üstlenen William Foster, bu arşiv hakkında kaleme aldığı ayrıntılı eserinde Doğu Hindistan Şirketi bağluları tarafından üretilen belgeleri "dünyadaki en iyi tarihî dokümanlar" olarak nitelendirmektedir. Ona göre bu durum, şirket hizmetkârlarının uzak bölgelerde görev yapmaları sebebiyle her hareketlerinin merkez tarafından kontrol altında tutulmak istenmesinden kaynaklanmaktaydı. Bu sebeple yazışmaların son derece ayrıntılı yapılması zorunlu hale gelmiştir (Foster, 1919, s. i). British Library Board Lord Quintin de bu kayıtların kapsamı tarihi önemini vurgulamış, belgelerin çok geniş coğrafyayı kapsayan ayrıntılı raporlar ihtiva etmesi hasebiyle bağlantılı bölgeler üzerine yapılacak çalışmalar açısından İngiltere'deki en önemli kaynak niteliğinde olduğunu ifade etmiştir (Moir, 1988, s. vi, ix).

alınacaktır. Raporun literatüre kazandırılmasıyla 93 Harbi çalışmalarında genellikle göz ardı edilen savaşın stratejik seviyesine katkı sunulması hedeflenmektedir.

1. 93 Harbi'nde Osmanlı Ordusunun Seferberliği

1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi esasen 1875'te Bosna-Hersek'te başlayan, ardından 1876 Bulgar İsyanı ve aynı yıl Sırbistan ile Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesiyle tüm Balkanlar'a yayılan çok boyutlu bir krizin son merhalesini teşkil etmiştir. Bu gelişmeler Osmanlı Devleti'ni kapsamlı askerî hazırlık sürecine zorlamıştır. Dolayısıyla 93 Harbi'nde Osmanlı seferberliği 1875-1876 yıllarında başlatılan seferberliğin devamı niteliğinde olup, savaşın başlamasıyla en yoğun safhaya ulaşacak şekilde kademeli olarak ilerlemiştir (Beşikçi, 2015, s. 95-98).

Osmanlı seferberliği, 93 Harbi'nin sonucunu Osmanlılar açısından tayin eden en belirleyici unsur olmuştur. Modern savaş planlamasının gereği olarak barış dönemi sefer planlaması Osmanlı'da ilk kez Goltz Paşa'nın etkisiyle 1897 Osmanlı-Yunan Harbi döneminde uygulamaya konulmuştur. Bu tarihe kadar yürütülen harekâtın planlanması klasik harp meclisleri geleneğine dayanıyor, savaşın hemen akabinde toplanan bu meclisler vasıtasıyla alınan kararlarla savaş planlaması yapılıyordu (Yıldız, 2013, s. 54).

93 Harbi'nin planlaması da bu geleneğin devamı olarak, savaşın ilanından yalnızca bir ay önce, 24 Mart 1877 tarihinde toplanan mecliste şekillendirilmiştir. Bu plan mucibince ordunun önceki harplerdeki geleneği takip ederek savunma stratejisi izlemesine karar verilmiş ve seferber edilen kuvvetin ne surette taksim edileceği planlanmıştır. Osmanlı sefer planı, cephe hattındaki iki doğal bariyeri teşkil eden Tuna Nehri ve Balkan Dağları'nı savunarak Rus ordusunu engelleme üzerine kurulmuştur. Buna göre, Osmanlı kuvvetleri Serdar-ı Ekrem Abdülkerim Nadir Paşa komutasında üç orduya taksim edilmiştir. Ordunun sıklet merkezini teşkil eden Tuna Şark Ordusu Rusçuk-Şumnu hattından Varna'ya kadar olan bölgeden sorumluydu. Tuna Garp Ordusu Vidin civarında Tuna'nın sol tarafını tutacaktı. Bu iki ordu ilk savunma hattı olan Tuna Nehri'nin savunmasından sorumluydu. İkinci savunma hattı olarak kabul edilen Balkan Dağları'nın güvenliği ise Balkan Ordusu'nun teşkiliyle sağlanacaktı (Sedes, 1936, s. 11-13).

Osmanlı sefer planına bakıldığında, arazi avantajının azamî surette kullanılması için iki hat üzerinde derinlikli savunma tertibatının alındığı görülmektedir. Birinci ve ikinci savunma hatları arasında kademeli olarak tesis edilen bu tertiple ordunun savaşın seyrine göre hareket ederek "oynak savunma" prensiplerini uygulaması ve gerektiğinde manevra kabiliyetiyle inisiyatif kazanması hedeflenmiştir (Taşdemir, 2020, s. 5). Ne var ki, teoride derinlikli ve esnek savunma düzeni öngören bu plan, belirgin bir harp planı çerçevesinde organize hareket edilmesi sebebiyle uygulamada ciddi eksikliklerle malul kalmıştır. Osmanlı ordusu, savaşın hemen öncesinde Bosna, Hersek, Epir ve Girit gibi ikincil bölgelerde büyük miktarda asker tutmaya devam etmiş, harp prensiplerinden kuvvet tasarrufu prensibi ihlal edilerek asıl ağırlık noktası olan Tuna Cephesi'nde yeterli yığınak yapılmamıştır. Bu da ordunun geniş savunma hattında dağınık tertiplenmesine ve reflekslerinin zayıflamasına sebep olmuştur. Osmanlı seferberliği, bu yönleriyle kâğıt üzerindeki kayda değer mevcudun sahaya yansıtılamaması etrafında ele alınmaktadır. Maxwell'in raporunda yer alan bilgiler de bu yargıyı destekler nitelikte olup, Osmanlı ordusunun Tuna Cephesi'ndeki hazırlıklarını ve tertip sürecini aşama aşama, ayrıntılı biçimde ortaya koymaktadır.

Maxwell'in Osmanlı ordusunun durumu hakkındaki ilk istihbaratı 1876 yılı sonunda Vidin, Rusçuk, Silistre ve Tulça'da her birinde yaklaşık 10.000-15.000 asker bulunduğu ve ilerleyen dönemde Şumnu ile Varna arasındaki bölgede yaklaşık 150.000 kişilik kuvvetin toplanmasının planlandığına dairdi. Maxwell'e göre Osmanlılar ana kuvvetini Şumnu'da yoğunlaştırma ve eksik mevcudu imparatorluğun farklı yerlerine konuşlu birliklerden tamamlama niyetindeydi. Ayrıca henüz silah altına alınmamış rediflerin çağrılmasıyla 150 yeni taburun teşkil edilip cephe hattına gönderilmesi planlanmaktaydı (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 11-12).

Maxwell'in Osmanlı hakkında edindiği bilgiler 1876 yılı sonuna kadar düzensiz olmakla birlikte 1877 yılı itibarıyla daha sistematik ve güvenilir istihbarata ulaşmaya başladığı görülmektedir. Ocak ayına ait Rusçuk kaynaklı bir istihbarata göre, bu dönemde Bulgaristan'daki Osmanlı kuvvetinin mevcudu 125.000 piyade ve 21.000 süvari olmak üzere toplam 146.000 asker ve 292 top olarak tahmin edilmekteydi. Ancak 21.000 gibi Osmanlı ordusu için yüksek süvari mevcudunun bulunması son derece şüphelidir. Bu rakam, büyük ihtimalle istihbarî hata yahut teori-pratik farkından kaynaklanmaktadır. Zira Osmanlı ordusu bu dönemde etkin süvari gücünden yoksundur. Aynı dönemde *Journal de St. Petersburg* muhabiri, Osmanlı'nın Avrupa yakasındaki askerî mevcudunu yaklaşık 130.000 olarak bildirmiş, bu kuvvetin 90.000'inin nizamî askerlerinden teşekkül ettiğini kaydetmiştir. Muhabir, Osmanlı ordusunu "mükemmel surette silahlanmış, disiplinli ve donanımlı" olarak nitelese de muhtelif kaynaklardan gelen istihbarat ordunun ne personel mevcudu ne de hazırlık seviyesi bakımından savaş için hazır olmadığını göstermektedir. Bu noktada Maxwell'in en dikkat çekici tespitlerinden biri, Rusya'nın seferberliğini neredeyse tamamlayıp Prut-Dinyester hattına yerleştiği dönemde Osmanlı ordusunun hâlâ teşkilatlanma süreciyle meşgul olduğudur. Maxwell'e göre Osmanlılar savaşın başlamasına günler kala bile ciddi eksikliklerinin farkında değillerdi. Mustahfızlar silah altına alınmış, ancak bunlara yeterli silah ve teçhizat sağlanmamıştı. İkmal hatları son derece zayıftı ve Balkanlar'ın güneyinde planlanan ordu kâğıt üstünde kalmıştı (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 28).

Aslına bakılacak olursa bu dönemde Osmanlı ordusunun mevcudunu kesin olarak tespit etmek güçtür. Zira Osmanlı'da bütün cephe hattındaki mevcudu takip edilebilecek bütüncül kayıt sistemi bulunmamaktaydı. Ancak muhtelif kaynaklar vasıtasıyla sunulan verilerin karşılaştırılmasıyla ortalama sayı belirlemek mümkündür. Serasker Redif Paşa'nın savaşın ilanından hemen önce Sultan II. Abdülhamid'e sunduğu layihada, silah altına alınmış asker sayısının toplamda 490.300 olduğu, bunlardan 186.500'ünün Tuna Cephesi'nde konuşlandırıldığı belirtilmektedir (Mahmud Celaleddin Paşa, s. 294). Redif Paşa'nın verdiği bu sayının içine Niş'teki birliklerin de dâhil edildiği anlaşılmaktadır. Bu birlikler çıkarıldığında, savaşın ilanından önce Tuna hattında bulunan kuvvetin yaklaşık 150.000 olduğu görülmektedir. Nitekim Şubat 1877 tarihli Erkan-ı Harbiye raporu da bu bilgiyi teyit eder nitelikte olup, bölgede 143.928 askerin bulunduğunu kaydetmektedir (Sedes, 1935, s. 97-100). Maxwell'in 17 Nisan 1877'de, güvenilir kaynaktan geldiğini ifade ederek bildirdiği mevcut da Erkan-ı Harbiye Riyaseti ve Redif Paşa tarafından sunulan mevcutla örtüşmektedir. Buna göre Osmanlı birlikleri Vidin, Silistre, Rusçuk, Varna ve Dobruca gibi Osmanlı savunması için önemli şehirlerde yoğunlaşmış olup ayrıntılı taksimatı tablodaki şekilde rapor edilmiştir (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 57-58).

	Piyade	Süvari	Top	Tabur	Süvari Bölüğü	Batarya	Muhtemel Sayı
Vidin	49.000	1000	78	61	12	13	50.000
Niğbolu	4000	480	-	5	6	-	4480
Ruşçuk	11.200	480	24	14	6	4	11.680
Silistre	19.200	160	48	24	2	8	19.360
Tulca ve İsakça	2400	-	-	3	-	-	2400
Dobruca	4800	960	6	6	12	1	5760
Balkanlar	32.000	480	42	40	6	7	32.480
Varna	16.000	-	60	20	-	5	16.000
Toplam	138.600	3560	258	173	44	38	142,160

Tablo 1: Nisan 1877 İtibariyle Osmanlı Biriklerinin Konuşu

Tablodan da açıkça görüldüğü üzere, Osmanlı ordusu planlanan kuvvet projeksiyonunu uygulamaya koymuş ve yaklaşık 150.000 kişilik kuvveti Bulgaristan'ın muhtelif bölgelerine konuşlandırmıştır. Bu kuvvetin dağılımı Osmanlıların stratejik önceliklerine dair önemli ipuçları sunmaktadır. Özellikle aşağı Tuna bölgesinde mevcudun sınırlı tutulması, Rus taarruzunun orta Tuna hattından (Ziştovi-Niğbolu arası) beklendiğini göstermektedir. Toplam mevcudun dikkate değer kısmını piyade sınıfı teşkil ederken, süvari ve topçu birliklerinin zayıflığı ordunun savaş kabiliyetini sınırlayan başlıca unsurlardan biri olacaktır. Tablodaki bazı bölgelerde süvari ve topçu mevcuduna ilişkin rakamlar eksik olsa da yetersiz olduğu bilinmektedir. Osmanlı süvari gücündeki bu yetersizlik, savaşın başlamasının ardından yerel gönüllü birliklerle ve başıbozuk süvarilerle takviye edilerek giderilmeye çalışılmıştır. Maxwell de raporlarında, Osmanlı ordusunun süvari gücünün nitelik ve nicelik bakımından yetersizliğine özellikle vurgulamıştır. Nitekim bu yetersizlik Tuna Cephesi'nde keşif, gözetleme ve manevra üstünlüğünün Rus ordusuna geçmesine sebep olmuştur.⁸

Nisan ayına ait Rusya kaynaklı istihbarat da Maxwell'in aktardığı tabloyla büyük ölçüde örtüşmektedir. Buna göre Osmanlı ordusunun Tuna Cephesi'ndeki toplam mevcudu yaklaşık 153.000 kişi civarındaydı. Bu kuvvetin yaklaşık 60.000'i Vidin çevresinde, 20.000'i Silistre ile Rusçuk arasında, 25.000'i ise Varna-Şumnu hattında konuşlandırılmıştı. Kalan birlikler, Tuna hattı ile Balkan Dağları arasındaki geçitlerde ve müstahkem mevkiilerde dağınık şekilde tertiplenmişti (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 36). 24 Nisan 1877 tarihinde savaşın resmen başlamasıyla Osmanlı ordusunun sevkiyat ve tertibat faaliyetleri hız kazanmıştır. Mayıs ayına ait istihbarat raporlarında Osmanlı mevcudunun 170.000'e, top sayısının ise 318'e ulaştığı bildirilmiştir (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 64).

Maxwell'in sunduğu en kapsamlı ve savaşın başındaki konuşlanmayı yansıtan istihbarat ise 1 Mayıs 1877 tarihlidir. Levazım Şubesi'nde görevli Yüzbaşı Ardagh tarafından hazırlanan rapora dayandırılarak sunulan bu istihbarata göre, Osmanlı ordusu 245 tabur piyade, 48 süvari

⁸ Osmanlı ordusunun klasik harp geleneğinde süvarinin rolü keşif, baskın ve muharebe esnekliği açısından belirleyici olsa da 1877'de bu sınıf eski gücünden uzaktı. Süvari açığı, Çerkes gönüllülerinden teşkil edilen düzensiz süvari birlikleriyle telafi edilmek istense de beklenen netice alınamadı. Disiplinsiz ve zapt edilmesi güç bu birlikler, kendilerine tevdi edilen keşif görevlerini icra etmek yerine çoğu zaman yağmayla meşgul olmuş, muharebeye girmekten de genellikle kaçınmışlardır (Greene, 1879, s. 141). Bu durum yalnızca Osmanlı ordusunun muharebe sahasındaki performansını zayıflatmakla kalmamış, aynı zamanda düşmanın takibi, arazinin keşfi ve ikmal hatlarının güvenliği gibi önemli süvari vazifelerinin de ciddi surette aksamasına yol açmıştır. Dolayısıyla inisiyatif Rus ordusuna geçmiştir. Osmanlı ordusunun özellikle savaşın ilk döneminde Rus ordusu karşısında istihbarat ve manevra hususlarında zafiyet göstermesi ve Rus ilerleyişine karşılık verememesi bu şartların neticesi olarak değerlendirilmelidir (Taşdemir, 2021, s. 23)

bölüğü ve 42 topçu bataryası olmak üzere toplamda 200.000 kişiyi aşmaktaydı. Bu sayı, Osmanlı Devleti'nin savaşın henüz başında Tuna Cephesi'nde dikkate değer bir kuvvet yığmayı başardığını göstermekteydi. Kuvvetin dağılımı aşağıdaki tabloda sunulmuştur (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 57).

Konum	Tabur	Süvari Bölüğü	Batarya
Vidin	55	12	8
Niğbolu	2	-	1
Ziştovi	1	-	-
Ruşçuk	50	-	9
Silistre	31	-	6
Şumnu	38	12	9
Şumnu-Edirne Arası	10	12	3
Şumnu Sofya Arası	-	6	-
Şumnu Tırnova Arası	4	-	-
Varna	13	-	3
Edirne	5	-	-
Sofya	24	-	-
Hırsova	2	6	3
Maçin	2		
İsakça	3		
Tulca	2		
Toplam	242	48	42

Tablo 2: Savaşın Başında Osmanlı Ordusunun Tuna Cephesi'ndeki Dağılımı

Tablodan da anlaşılacağı üzere, Osmanlı ordusu özellikle Sırbistan yönünden gelebilecek muhtemel bir tehdide karşı Vidin'de güçlü bir kuvvet konuşlandırmıştır. Ancak Sırbistan'ın tarafsızlığını ilan etmesi üzerine stratejik öncelikler yeniden gözden geçirilmiş, Vidin'deki birliklerin mühim bir kısmı orta Bulgaristan'a kaydırılarak burada merkezî yığınak tesis edilmiştir (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 38-39). Bu yeniden tertip, her ne kadar geç hamle olsa da mevcut kaynakların daha rasyonel biçimde kullanılmasına ve dağınık tertibin kısmen giderilmesine katkı sağlamıştır. Nitekim sonraki dönemde yapılacak ek kaydırmalarla birlikte Vidin'den sevk edilen bu kuvvetin Plevne muharebelerinde gösterdiği başarı, kuvvet tasarrufu ve sıklet merkezi teşkilinin savaşın seyri üzerindeki etkisini açık surette ortaya koymuştur.

Tabloda sunulan birliklere ek olarak Tuna Nehri boyunca gözetleme ve emniyet maksadıyla yedi müstahfız taburu daha görevlendirilmiştir. Bu taburlar Vidin ile Niğbolu arasında iki tabur, Niğbolu, Ziştovi, Silistre ve Hırsova'da ise birer tabur idi (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 57-58). İ. Hali Sedes de Osmanlı kaynaklarından hareketle Tuna'nın gözetlenmesi için nehir boyunca her 4-5 kilometrede bir karakol kurularak bu noktalara 7 müstahfız taburunun yerleştirildiğini belirtmektedir (Sedes, 1937, s. 9-10). Maxwell'in aktardığı bu detay bilgi Osmanlı arşiv belgeleriyle dikkate değer paralellik arz etmesi raporun güvenilirliğini göstermektedir.

Osmanlı ordusu her ne kadar esnek hareket etmeye ve konuşlandırmayı zamanla değiştirmeye çalışsa da seferber edilen kuvvetin önemli kısmı hâlâ farklı bölgelerde dağınık halde bulunuyordu. Tuna Cephesi'nde azamî kuvvet yoğunluğunun sağlanması ve ikincil bölgelerde hesaplı riskler alınarak kaynakların etkin kullanılması icap etse de Osmanlı stratejik yönetimi dengeyi kuramamıştır. Bunun yerine imparatorluğun geniş coğrafyasında eşzamanlı askerî varlık gösterilmeye çalışılarak kuvvet tasarrufu ihmal etmiştir. Bu durum, Osmanlı sefer planlama-

sındaki yetersizliğin tezahürüdür. Nitekim bu şartlar altında Rus ilerleyişine karşı sıklet merkezi tesis edilememiş ve savaşın neticesini tayin edecek etkenlerden olan inisiyatif Rusların eline geçmiştir (Taşdemir, 2020, s. 6-7).

93 Harbi'nde Osmanlı ordusunun Rus ordusu karşısındaki en büyük avantajlarından biri silah ve teçhizat üstünlüğü olmuştur. Kırım Harbi'nden sonra Rus ordusu silah ve teçhizatını kademeli olarak modernize etmeye çalışmışsa da Osmanlı Devleti'nin özellikle Amerika Birleşik Devletleri ve Prusya'dan gerçekleştirdiği tedarik sayesinde ulaştığı teknolojik seviyeyi yakalayamamıştır.⁹ Maxwell'in raporu bu bağlamda son derece dikkat çekicidir. Zira hem Osmanlı Devleti'nin ABD ve Prusya menşeli silah tedarik faaliyetlerini hem de Tuna Filotillası'nın imkân ve kabiliyetlerini ayrıntılı biçimde açıklamaktadır. Maxwell'e göre Osmanlı ordusu gayet iyi teçhiz edilmiştir. Şubat 1877'de Osmanlı'da görev yapan bir istihbarat subayından aldığı bilgiden hareketle Osmanlı ordusunun Amerika Birleşik Devletleri'nden sipariş ettiği 600.000 tüfeğin 320.000 adedinin teslim alınarak birliklere dağıtıldığını ve 100.000 tüfeğin de yakında ulaşacağını bildirmiştir.¹⁰ Bu tüfeklerde kullanılmak üzere 10 milyon da fişek sipariş edilmiştir. Martini tüfeklerini kapsayan bu tedarikten başka Osmanlı envanterinde hafif silah olarak 140.000 adet Snider tüfeği ve 50.000 adet Winchester karabinası bulunduğu rapor edilmiştir. Ayrıca savaşın yaklaşmasıyla silahlanma faaliyetlerinin hız kazandığı ve 1877 yılı itibariyle İstanbul'a neredeyse aralıksız biçimde silah ve mühimmat sevkiyatı yapıldığı ifade edilmiştir. Örneğin 22 Mart 1877 tarihinde bir gemi dolusu mühimmat İstanbul'a ulaşmış, bunu kısa süre sonra 4 Nisan'da 7.000 Amerikan revolveri taşıyan bir başka gemi takip etmiştir. İlginçtir ki bu revolverler başlangıçta Rus ordusu için üretilse de ödemede yaşanan sıkıntılar sebebiyle satış iptal edilmiş ve silahlar adet başına 60 frank bedelle Osmanlı Devleti'ne satılmıştır (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 58-59).

93 Harbinin hemen öncesinde Tuna üzerindeki Osmanlı filosu, farklı sınıf ve tonajlardaki gemilerden müteşekkil yirmi dört parçalık bir kuvvetten oluşmaktaydı. Filonun komutasında Mustafa Paşa bulunuyordu. Osmanlı Tuna filosu altı ana kategoride sınıflandırılabilirdi. İlk grubu, her biri iki Armstrong topu ve küçük çaplı bronz toplarla donatılmış beş zırhlı savaş gemisi; *Fethü'l-İslâm*, *Böğürtlen*, *Semendire*, *Podgoriçe* ve *İşkodra* teşkil etmekteydi. İkinci

⁹ Rus ordu uzun yıllar çağın standartlarına uygun piyade tüfeğini orduda yaygın hale getirmeye çalışmıştır. Muhtelif denemelerden sonra Berdan tüfeklerinde beklenen kalite yakalansa da bunlar 93 harbi döneminde ordunun geneline yaygın biçimde dağıtılamamış, ordunun çoğunluğu yetersiz silahlarla teçhiz edilmiştir. Buna karşılık Osmanlı ordusu Rus silahlarından çok daha üstün performansa sahip olan ABD menşeli Peabody-Martini tüfekleriyle donatılmıştır. Rus Berdan tüfekleri 1.200 adım, daha yaygın biçimde kullanılan Krnka ve Carle modelleri ise sadece 600 adım etkili menzile sahipti. Buna mukabil Peabody-Martini tüfekleri 1.800 adım menzile ulaşabiliyor, ayrıca seri ateş kapasitesi bakımından da Rus tüfeklerine üstünlük sağlıyordu. Rus ordusunun yaşadığı sorun menzil farkıyla sınırlı değildi. Rus tüfekleri çevre koşullarına da son derece duyarlıydı. Rutubet ve pas bu tüfeklerin tetik mekanizmalarını kısa sürede bozarak muharebede etkin şekilde kullanılmasını engelliyordu (Airapetov, 2022, s. 129). Bilhassa Plevne Muharebeleri olmak üzere Osmanlı tüfekleri etkisini savaş meydanında da göstermiştir. General Tottleben, Kuropatkin ve Skobelev gibi dönemin önde gelen komutanlarının ifadeleri, Osmanlı ateş gücünün yarattığı yıkıcı etkiyi açık biçimde yansıtmaktadır. Ortak anlatı, Rus tümenlerinin mevzi almaya fırsat bile bulamadan yüzlerce metre öteden yoğun Osmanlı ateşine maruz kaldıkları ve dakikalar içinde mevcutlarının yarısını kaybettiği üzerinedir (Needham, 1878, s. 943-945).

¹⁰ Amerikan İç Savaşı'nın sona ermesinin ardından artık ihtiyaç duyulmayan büyük miktardaki silah stoku hem üreticiler hem de hükümet açısından ciddi ekonomik yük hâline gelmiş ve Amerikan silah sanayisini hızla dış Pazar arayışına sevk etmiştir. Osmanlı Devleti, bu süreçte Amerikan silah tüccarlarının en önemli müşterilerinden biri hâline gelmiştir. Zira 1860'ların sonlarından itibaren ordunun modernizasyonu çerçevesinde ateşli silah ve mühimmatın yenilenmesi gündeme gelmiş, bu kapsamda Amerika ve Avrupa menşeli firmalardan yüklü silah alımı yapılmıştır.

kategori, güvertesinde bir ağır top ve yanlarda dört küçük top taşıyan *Akka*, *Varna*, *Şevketnûma*, *Sünne* ahşap gemilerinden oluşuyordu. Üçüncü grup, pruvada birer küçük top taşıyan iki gemi idi. Dördüncü kategori, her biri iki top ve on beşer mürettebatla görev yapan altı nakliye gemisini kapsıyordu. Beşinci grup, dört top ve yirmi sekiz mürettebatlı bir muhabere gemisinden oluşuyordu. Filonun son grubunu ise Sünne’de konuşlu olan 6 top ve 219 mürettebatlı *Hıfz-ür Rahman* ile 4 top ve 219 mürettebatlı *Lütf-i Celil* zırhlıları teşkil ediyordu. Savaşın başlamasıyla birlikte filoya 5 toplu ve 180 mürettebatlı *Feth-i Bülend* ile *Asar-ı Şevket* adlı iki yeni zırhlı daha dâhil edilmiştir (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 49-50).

Nisan 1877’de Rus kuvvetlerinin Tuna hattına ilerlemesi akabinde 60 top ve 16 gemiden oluşan kuvvet teyakkuza geçirilerek görev mahallerine sevk edilmiştir. Bu kapsamda 1.771 tonluk *Hıfz-ür-Rahman* ile *Lütf-i Celil* zırhlıları Sünne’de bırakılmış, 6 toplu ve 513 tonluk *Hizber* ile *Seyfi* monitörleri Maçin’e gönderilmiştir. 408 tonluk *Fethü’l-İslâm*, *Semendire*, *Böğürtlen*, *Podgoriçe* ve *İşkodra* monitörlerinden üçü Tutrakan’a, diğerleri ise Rusçuk-Silistre-Tutrakan hattına devriye göreviyle sevk edilmiştir. Ayrıca farklı tonajlardaki dört ahşap gemi de nakliye hizmetine verilmiştir. Ancak Maxwell raporda zırhlı gemilerin kruvazör sınıfında oldukları için nehirde rahat manevra yapamadıkları, büyük gambotların İbrail hattını aşamadığı ve nakliye gemilerinin de vasat durumda olduğunu belirtmektedir. Osmanlı gambotların akıntı karşısında hızlı şekilde ilerleyemeseler de Tuna üzerinde oldukça faal oldukları ve bu sayede 200’den fazla Rus nakliye gemisini buğday yüklü şekilde ele geçirdikleri de kaydedilmiştir (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 59).

Görüldüğü üzere Osmanlı filosu, savunma görevleriyle yetinmemiş, taarruzî manevralar da icra ederek Rus ikmalini sekteye uğratıp ilerlemeyi yavaşlatmaya gayret etmiştir. Ancak Osmanlı ordusu kara ve denizdeki teknik üstünlüğünden yeterince istifade edememiştir.¹¹ Özellikle topçu mühimmatındaki yetersizlik ve ikmal sisteminin zayıflığı teknolojik üstünlüğün sağlayabileceği avantajı sınırlandırmıştır. Osmanlı fabrikalarında üretilen mühimmat miktarı sınırlı olmasının yanında kalite bakımından da yetersizdi. Rus yığınağı ve ilerleyişini önlemek için yapılan manevralarda topların önemli bölümü patlamıyordu. Örneğin, 4 Mayıs’ta İbrail’e düşen toplardan hiçbirisi patlamamıştı. Aynı şekilde Reni’deki Rus mevzilerinin bombardımanında kullanılan toplardan ikisi patlamış, Kalafat’taki bombardımanda kullanılanlardan ise ilk gün sadece biri etkili olmuştu (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 49). Bu örnekler Osmanlı ordusunun harp sahasında yalnızca düşmanın ateş gücüyle değil kendi tedarik zincirindeki kopukluk ve imalat kalitesinin düşüklüğüyle de mücadele etmek zorunda kaldığını göstermektedir.

2. 93 Harbi’nde Rus Ordusunun Seferberliği

1853-1856 Kırım Harbi, Rusya’nın geleneksel askerî yapısının sanayileşmiş Batılı devletlerin modern savaş teknolojileri karşısındaki yetersizliğini açık biçimde ortaya koymuştur.

¹¹ Osmanlı ordusunun karşılaştığı en önemli zorluklardan biri ordunun ikmal ve iâsesinin savaşın değişen şartlarına ayak uyduramaması olmuştur. Seferberliğin ilk döneminde belli standart yakalanabilmiş olsa da savaşın uzaması ve mücadele alanının genişlemesiyle ikmal ve iâse sistemi çökmüştür. Osmanlı kuvvetleri özellikle Plevne kuşatmasının yoğunlaştığı kasım ayında ciddi ikmal ve iâse kriziyle karşı karşıya kalmıştır. Bu dönemde askerlerin iâsesi güçlüklerle sağlanırken silah ve mühimmat temini için olağanüstü gayret sarf edilmiştir. İkmal ve iâse düzenindeki bu zafiyet dönemin Avrupa basınında kendine yer bulmuştur. Macaristan’da yayımlanan *Budapest Gazetesi*’nin 26 Kasım 1877 tarihli sayısında, Osmanlı askerleri yüzyıllardır iâsesi muntazam sağlanan bir ordunun mensupları olmasına rağmen bu savaşta kendilerine ne para ne de yiyecek temin edildiği, sadece silah verildiği belirtilmiştir (Çiftçioğlu vd., 2021, s. 616).

Ordu, dönemin hızla gelişen askerî teknolojilerine intibakta sorun yaşamış; tören-merkezli şekilcilik, aşırı merkezî yönetim biçimi ve liyakat sorunu başarısızlığa yol açmıştır (Hines, 1998, s. 18). İkmal ve iâşe sistemi, askerî eğitim ve taktik-stratejik meselelerdeki sorunlar da Kırım Harbi'nde kendini ziyadesiyle hissettirmiştir. Savaşın ardından reform çalışmalarına başlansa da ilk girişimler yüzeysel kalmış, reform faaliyetlerinin hızlanması 1861'de Dmitriy Alekseyeviç Milyutin'in Savaş Bakanlığı görevine getirilmesiyle başlamıştır. 93 Harbi'ne kadar devam eden Milyutin reformları kapsamında Rus askerî sistemi kapsamlı şekilde dönüştürülmüştür. 1862-1871 arasındaki ilk safhada ihtiyat sisteminin temelleri atılmış, imparatorluğun geniş coğrafyasını daha etkin şekilde sevk ve idare edebilmek amacıyla askerî bölgeler kurulmuş ve askerî eğitimin toplumun bütün kesimlerine yayılarak sınıf temelli olmaktan çıkarılması için çalışmalar yapılmıştır (Zayonçkovskiy, 1952, s. 45-60).

Reform sürecinin ikinci safhası ise 1870-1871 Fransa-Prusya Harbi ile ortaya çıkan yeni harp usulüyle şekillenmiştir. Prusya ordusunun etkin ihtiyat sistemi, gelişmiş demiryollarıyla tesis edilen ikmal-iâşe ağı, güçlü kurmay teşkilatı ve modern silah sistemleri Rusya için ilham kaynağı olmuştur. Ruslar 1874'te zorunlu askerliği uygulamaya koymuş¹² çağın ateş gücünü yakalamak için 93 Harbi'ne kadar geçen süreçte yeni teknolojileri takip ederek silah ve teçhizatını kademeli şekilde modernize etmiş, demiryolu yatırımlarıyla da ikmal-iâşe sistemini yeniden örgütlemeye çalışmıştır. (Menning, 1992, s. 19-23; Zayonçkovskiy, 1952, s. 305-315). Bu dönemde savaş bakanlığı ve genelkurmay da yeni usul harbin gereklerini takip edip kapsamlı planlamalar yapabilecek surette yeniden yapılandırılmıştır (Boli, 1994, s. 45-47).

Yukarıda ana hatları çizilen reformların neticesinde Rus ordusu, Kırım Harbi'ndeki hant ve dağınık yapısından sıyrılarak çağın gereklerine daha uygun hale gelmiştir. Bu dönüşümün gerçek sınavı ise 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi olmuştur. Rus ordusunun reform döneminde kazandığı imkân ve kabiliyetleri cepheye ne surette yansıttığını ve ordunun nasıl organize edildiğini anlamak ve reformların pratikteki karşılığını tahlil etmek için Maxwell'in gözlemleri önemlidir.

Osmanlı ordusunun barış döneminde belirlenmiş sefer planı bulunmazken, Rus ordusu muhtemel Osmanlı-Rus savaşında stratejik üstünlüğü elde etmek için seferberlik ve savaş planlarını erkenden yapmıştır.¹³ Ruslar Osmanlı ordusunu birden fazla cephede meşgul ederek kuv-

¹² Rusya'da askerlik mükellefiyeti genel olarak 20 yaşına gelen ve sağlık yönünden elverişli kabul edilen her erkek için geçerliydi. Kara ordusunda hizmet süresi 15 yıl olup bunun ilk 6 yılı nizamiye sınıfında, sonraki 9 yılı ihtiyat statüsünde geçiriliyordu. Donanmada ise daha kısa süre öngörülmüş, 7 yıl aktif görev ve 2 yıl ihtiyat olmak üzere toplamda 9 yıl belirlenmiştir. Askerlik hizmetini tamamlayanlar 38 yaşına kadar milis kayıtlarında tutuluyor ve ihtiyaç duyulduğunda yeniden silah altına çağrılabilirdi. Her yıl askerlik çağına gelen nüfus asker ihtiyacından fazla olduğu için haliyle bazı gruplara muafiyet tanınmıştır. Bu muafiyetler; ailevi sorumluluk, eğitim, mülkiyet ve meslek temelli dört başlık altında toplanmıştır. Tek erkek çocuklar ya da bakmakla yükümlü kişileri bulunanlar aile gerekçesiyle; büyük işletme sahipleri mülkiyet gerekçesiyle, öğretmenler, hekimler, eczacılar, bazı sanatkarlar ve din görevlileri ise meslekî sebeplerle askerlikten muaf tutulabiliyordu (Zayonçkovskiy, 1952, s. 308, 310-312).

¹³ 1874 yılında yeni askere alma kanununun yürürlüğe girmesiyle Rusya'da kapsamlı seferberlik planlaması sürecine girilmiştir. 1875 yılında Genelkurmay Başkanı Kont Heiden başkanlığında Savaş Bakanlığı'nın tüm dairelerinin iştirakiyle özel bir seferberlik komitesi kurulmuştur. Komiteye verilen başlıca görevler mevcut insan gücü ve donanımın seferberlik açısından hazır olup olmadığını tespit etmek, belirlenen eksiklerin hızla giderilmesi için gerekli düzenlemeleri hayata geçirmek ve nihayetinde ayrıntılı bir genel seferberlik planı hazırlamaktır. İlk iki görevi kısa sürede tamamlayan komite, üçüncü aşama olan plan tasarımı için 1876 Mayıs ayını başlangıç tarihi olarak öngörmüştü. Ancak Balkanlar'daki gelişmeler ve gergin siyasî atmosfer, 1876 baharında hazırlık safhasından uygulama safhasına geçişi zorunlu kılmıştır (Zayonçkovskiy, 1952, s. 336). Aynı dönemde savaş planının belirlenmesi için de hazırlıklar

vetlerini bölmeye zorlamak ve bu doğrultuda Bulgaristan'a birden fazla noktadan girerek Osmanlı ordusunun kuvvet yoğunluğu oluşturmalarının önüne geçmeyi hedeflenmiştir. Planın bir diğer dikkat çekici tarafı da Rusların Silistre, Rusçuk, Şumnu ve Varna gibi müstahkem mevki-leri kuşatmayla zaman kaybetmeden doğrudan ilerlemek ve bu suretle kuvvet yoğunluğu oluşturmamak istemeleriydi (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 15).¹⁴ Dönemin önemli askerî stratejistlerinden General Rostislav Fadeev, İstanbul'a ulaşmak için 150.000 kişilik kuvvetin dahi yeterli olabileceğini öngörse de 1876 yılı sonunda yaklaşık 250.000 askerin Prut havzasında toplanması planlanmıştır (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 2).

13 Kasım 1876 tarihli imparatorluk emriyle seferberlik resmen ilan edilmiş ve Ruslar uzun süredir üzerine kafa yordukları planlarını uygulamaya koyma imkânı bulmuştur.¹⁵ 14 Kasım'da *Invalide Russe* gazetesinde yayımlanan bildiriyle seferberliğin nasıl uygulanacağı kamuoyuna duyurulmuş, silah altına alınacak birliklerin 7'den 12'ye kadar numaralandırılarak altı kolordudan oluşan yeni ordu düzeninin kurulması emredilmiştir. Bu kolordulardan 8., 9., 11. ve 12. kolordular savaşın ilerleyen safhalarında Balkanları aşarak İstanbul istikametinde ilerleyecek olan "Tuna Ordusu"nu oluşturmuş; 7. ve 10. kolordular ise muhtemel Osmanlı çıkarmasına karşı Karadeniz kıyı hattının emniyetini sağlamakla mesul "Kıyı Ordusu"na tahsis edilmiştir. Seferberlik süreci başlangıçta Harkov, Kiev ve Odessa askerî bölgelerinde uygulanmaya konulmuş; ardından Moskova, Vilna ve Kafkasya'daki askerî bölgeleri de kapsayacak surette kademe-lik olarak genişletilmiştir. Nihayetinde Finlandiya hariç Avrupa Rusyası'nın tamamı seferberlik kapsamına alınmıştır. İmparatorluk emrinin taşra askerî dairelerine ulaşmasının hemen ar-

yapılmıştır. 1875 sonbaharında Almanya'ya karşı muhtemel bir savaşı planlamak için Genelkurmay bünyesinde General Obruchev idaesinde bir grup teşkil edilmiş, bu grup ilk sınavını Balkan bunalımıyla vermiştir. Rus ordusunun hazırlık durumuna dair bilgi toplamak, kaynakların etkin tahsisini sağlamak ve genel bir seferberlik ile harekât planı hazırlamak bu gruba verilen görevlerdi. Komiteye bağlı kurmay subaylar 1875 yılı sonlarında Balkanlar'da saha araştırmalarında bulunmuş, çalışmaların neticesinde Albay Artamonov 1876 yılı başlarında ilk taslak planı hazırlamıştır. Söz konusu belge, Çar II. Aleksandr'ın onayıyla yürürlüğe girmiş ve Rusya'nın 1877'deki savaş hazırlıklarının temelini teşkil etmiştir. Artamonov'un planı, Rusya'nın Osmanlı'ya karşı geçmişte Balkanlar'da edindiği askerî tecrübelerden hareketle Tuna hattında uzun kuşatma muharebelerinden kaçınılarak doğrudan kesin sonucun alınacağı İstanbul'a yürünmesine dayanmaktaydı. Ona göre bu hedef ne kadar hızlı ve kararlı şekilde takip edilirse Osmanlı Devleti de o denli kısa sürede barışa zorlanabilecekti (Rich, 1993, s. 109-112). Nitekim Rus harekâtı bazı değişikliklerle birlikte Artamonov'un planı çerçevesinde üç aşamada icra edilmiştir. 12 Nisan-13 Temmuz 1877 arasında Rus ordusu kuvvetlerini Besarabya'dan Eflak'a kaydırarak Tuna'yı geçmek üzere hazırlıklarına başlamış ve nehri geçmiştir. 4 Temmuz-10 Aralık 1877 döneminde İstanbul'a hızla ilerleme planı Plevne Muharebeleri ile sekteye uğramış ve Bulgaristan'daki ilerleme yavaşlamıştır. Son safha olan 11 Aralık 1877-19 Şubat 1878 tarihleri arasında ise Rus kuvvetleri Balkan Dağları'nı aşarak Edirne üzerinden İstanbul'a kadar ilerlemiş ve bu suretle Artamonov'un öngördüğü stratejik hedefe ulaşmıştır (Menning, 1992, s. 53).

¹⁴ Rus harp planına göre Tuna Cephesi'ndeki kuvvetler iki grup halinde sevk ve idare edilecekti. Yaklaşık 100.000 kişiden oluşan ilk grup Tuna'yı geçtikten sonra hızla Balkan Dağları'nı geçerek İstanbul'a yürüyenecekti. Sekiz piyade tümeni, dört süvari fırkası ve on bir Kazak alayından müteşekkil ikinci grup ise Rusçuk ve Şumnu civarındaki Osmanlı ordusunu meşgul ederek İstanbul yönüne ilerleyen ordunun ikmal hattının güvenliğini sağlayacaktı (Fuller, 1992, s. 314-315).

¹⁵ Rus seferberliği, stratejik öncelikler gözetilerek aşamalı olarak hayata geçirilmiştir. 13 Kasım'daki ilk seferberlik döneminde Tuna ve Kafkas cephelerinde Osmanlı tehdidine karşı önleyici tedbirler almak, orduyu hazırlamak ve gerekli lojistik altyapıyı kurmak amaçlanmıştır. Diplomatik girişimlerin tamamen sonuçsuz kalmasının ardından ikinci genel seferberlik savaşı ilanının hemen öncesinde 15 Nisan 1877'de ilan edilmiş ve ilerleyen dönemde özellikle Plevne muharebeleri gibi cephe hattında karşılaşılan mukavemet ve ağır zayıflar Rusya'yı ek seferberlik tedbirlerine mecbur bırakmıştır (Sbornik Materialov, Vypusk 11, 1898, s. 54, 197, 220-223).

dından yedek kuvvetlerin toplanması için de süratle çağrılar yapılmıştır. Bu yoğun hazırlık devresi 17 günde¹⁶ yani 30 Kasım 1876'da tamamlanmış ve silah altına alınan kuvvet peyderpey Besarabya'ya sevk edilmiştir (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 2-3).¹⁷

Tuna Ordusu ve Kıyı Ordusu'nu kapsayan Güney Ordusu'nun komutası Grandük Nikolay Nikolayeviç'e verilmiş,¹⁸ ordunun kurmay başkanlığı görevine ise Korgeneral Nepokoyçitskiy atanmıştır.¹⁹ Tuna Ordusu'nun konuşlanması şu şekilde yapılmıştır: 8. Kolordu Korgeneral Radetzky komutasında Kişinev'de; 9. Kolordu Korgeneral Baron Krüdener idaresinde Balti'de; 11. Kolordu Korgeneral Prens Şahovskoy komutasında Cauşeni'de; 12. Kolordu ise Korgeneral Vannovskiy idaresinde Orhei'de. Bu birliklerin piyade, süvari ve topçu unsurları intikale hazır vaziyette kolordu karargâhları etrafındaki yerlere dağıtılmıştır.²⁰ 7. ve 10. Kolordulardan müteşekkil Kıyı Ordusu'nun komutası ise Grandük'e bağlı olmak üzere Korgeneral Semeka'ya verilmiştir. Bu ordunun kurmay başkanlığına Tümgeneral Krivoblotskiy getirilmiştir. 7. Kolordu Korgeneral Prens Barclay de Tolly Weiman komutasında Odessa'da, 10. Kolordu Prens Vorontsov idaresinde Simferopol'de konuşlanmıştır (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 4-7). Bu kolordular, savaşın ilerleyen safhalarında Tuna Ordusu'nun ihtiyat kuvveti olarak kullanılmış ve ihtiyaca göre Bulgaristan'a sevk edilmiştir.

Rus kolorduları; iki piyade tümeni, bir süvari tümeni, bir topçu tugayı ve çeşitli muharebe hizmet destek unsurlarından müteşekkil olmak üzere benzer teşkilat yapısına sahipti.²¹ Kolorduların muharip gücü, teorik olarak 26 piyade taburu, 12 süvari eskadronu, 18 Kazak

¹⁶ Seferberliğin ilk aşaması, Rusya'nın geniş coğrafi yapısı ve ulaşım imkânlarındaki dengesizlikler sebebiyle her bölgede aynı hızda ilerlememiştir. Ulaşım altyapısının gelişmiş olduğu merkezî ve batı vilayetlerde hazırlıklar oldukça süratli şekilde yürütülmüş, celp işlemleri 2 ila 5 gün içerisinde tamamlanmıştır. Buna karşılık Moskova, Kiev ve benzeri iç bölgelerde sürecin daha yavaş ilerlediği, hazırlıkların 6 ila 10 gün arasında sonuçlandığı görülmektedir. Kazan, Kuban ve Kafkasya gibi uzak ve dağlık bölgelerde ise ulaşım ve haberleşme zorlukları sebebiyle seferberlik işlemleri 11-17 gün sürmüştür. Özellikle Tiflis ve Elisavetpol (Gence) en geç hazırlık yapılan vilayetler olmuş, buralarda seferberliğin tamamlanması 17. güne kadar uzamıştır (Sbornik Materialov, Vypusk 11, s. 122).

¹⁷ 13 Kasım 1876'da ilan edilen seferberlik, Rus Genelkurmayı tarafından üç aşamalı bir plan dâhilinde tasarlanmıştır. Birinci aşama, belirlenen celp merkezlerinde yedek askerlerin toplanması ve bunlarla birlikte hizmete elverişli atların tespit edilerek kayda geçirilmesi sürecini kapsamaktaydı. İkinci aşamada, mevcut birliklerdeki asker ve at eksikliklerinin giderilmesi ve kıtaların tam kadroya ulaşması hedeflenmişti. Üçüncü ve son evre ise, sefer için hazırlıkları tamamlanan birliklerin Besarabya'ya intikali ve konuşlandırılmasıyla ilgiliydi (Zayonçkovskiy, 1952, s. 338).

¹⁸ Grandük Nikolay Nikolayeviç seferberliğin başında ağır hastalıkla mücadele etmekteydi ancak yine de başkomutanlık görevini bırakmamıştır. İletişimin kesintisiz sağlanabilmesi için Odessa'daki İmparatorluk Sarayı'na özel bir telgraf hattı çekirtmiş, Rus ordusunun seferberliğini buradan yürütmüştür (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 25). Aslında Nikolay'ın başkomutan olarak atanması Rusya'da büyük tartışmalara da yol açmıştır. Özellikle Savaş Bakanı Milyutin bu görevin tecrübeli bir askere verilmesi gerektiğini savunsa da atama kararı siyasi saiklerle şekillenmiştir. Nitekim Milyutin günlüğünde imparatorluk ailesinden birçok kişinin yüksek askerî mevkilere atanmasını, savaş "Büyük Dükler Savaşı" olarak nitelendirerek eleştirmiştir (Hines, 1998, s. 151-152).

¹⁹ Nepokoyçitskiy Maxwell'in raporunda Tümgeneral olarak ifade edilse de bu tarihte Korgeneral rütbesindeydi.

²⁰ Güney Ordusu'nun ayrıntılı teşkilatı ve komuta kademesi ekte sunulmuştur.

²¹ Rus kara ordusu, düzenli kuvvetler (Pastayanniye Voyska) ile yalnızca ihtiyaç duyulduğunda seferber edilen milisler (Gosudarstvennoye Opolçeniye) olmak üzere iki ana unsurdan meydana gelmekteydi. Pastayanniye Voyska adı verilen düzenli ordu, silah altındaki nizamiye kuvveti, terhis edilmiş ancak hızla göreve alınabilecek yedekler ve çeşitli bölgelerden toplanan düzensiz birliklerden oluşmaktaydı. Bu düzensiz birlikler özellikle Don, Volga, Orta Asya ve Transkafkasya gibi sınır bölgelerinden toplanan askerlerden oluşmaktaydı. Nizamiye ve ihtiyat kuvvetlerinin yetersiz kaldığı durumlarda milis kuvvetleri seferberliğin tamamlayıcı unsuru olarak silah altına alınmaktaydı (Greene, 1879, s. 19).

sotniası²² ve 108 toptan oluşmaktaydı. Bir piyade tümeni, her biri 3 taburlu (her tabur 5 bölükten müteşekkil) 4 alaydan meydana geliyordu. Bir piyade tümeninin mevcudu yaklaşık 16.000 asker, 2.540 at ve 48 topa tekabül ediyordu. Piyade tümenlerinin emrinde her biri 8 toplu 6 bataryadan (üçü 9 librelik, üçü 4 librelik) oluşan bir sahra topçu tugayı, bir topçu levazım parkı ve bir sahra hastanesi bulunmaktaydı. Böylece tümenin hem ateş gücü hem de lojistik bağımsızlığı sağlanmaktaydı. Süvari tümenleri her biri 4 bölüklü 3 nizamiye alayı ile 6 sotniadan oluşan bir Kazak düzensiz alayından meydana gelmekteydi. İki hafif topçu bataryası yahut bir düzenli ve bir Don Kazak bataryası da süvariye tahsis edilmekteydi. Bu suretle bir süvari tümeni yaklaşık 4.076 asker, 3.139 at ve 12 toptan oluşmaktaydı. Dolayısıyla iki piyade tümeni ve bir süvari tümeninden oluşan tam teşekküllü bir Rus kolordusunun harp mevcudu yaklaşık 36.000 asker, 8.200 at ve 108 top olarak hesaplanmaktaydı. Bu kuvvetin yaklaşık bin kişisini subaylar oluşturmuyordu (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 4-8).

Rusya’da barış döneminde askerler nizami orduya dâhil edilmeden önce genellikle altı ila sekiz ay arasında değişen temel eğitim sürecinden geçmekteydi. 1876 sonunda başlayan genel seferberlik sürecinde bu eğitim süreci es geçilerek silah altına alınan askerler doğrudan cepheye sevk edilmiştir. Nitekim Besarabya’da toplanan kuvvetlerin yaklaşık üçte ikisini acemi askerler teşkil etmiştir. Bu durum, ordunun muharebe etkinliğini olumsuz etkileyebilecek bir unsur olarak telakki edilmiş ve yoğun eğitim faaliyetine girilmiştir. Bender, Tiraspol ve Odessa civarlarında kurulan geçici eğitim kamplarında talim ve tatbikatlar düzenlenmiş, askerlerin savaş disiplini kazanmaları ve muharebe düzenine alışmaları için çaba sarf edilmiştir (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 17). Öyle ki Şubat ayında Kışinev’den Odessa’ya kadar uzun bir manevra da icra edilerek zorlu arazi ve iklim şartlarında ordunun performansı test edilmiştir. Genelkurmay Başkanı ile üst düzey kurmay subayların da iştirak ettiği bu manevra başarıyla neticelenmiştir (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 15).

Maxwell’e göre, seferber edilen kuvvetin Besarabya’ya sevkinde özellikle ilk dönemde ciddi aksaklıklar da yaşanmıştır. İkmal ve iâşe imkânlarının yığılmayı kaldıramayacak düzeyde olması sebebiyle birliklerin zamanında toplanarak kuvvet projeksiyonunun planlanan şekilde uygulanmasını engellemiştir. Özellikle Kazak birliklerinin silah altına alınmasında gecikmeler yaşanmıştır (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 16-18). Seferberlik sürecindeki gecikmeler, ordunun mevcuduna dair istihbarat raporlarında belirgin tutarsızlıkların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Özellikle resmî istatistiklerde belirtilen rakamlarla cephe hattından bildirilen mevcutlar arasında dikkat çekici farklılıklar görülmüştür. Teorik mevcutlar ile sahadaki mevcudun karıştırılması seferberlik sürecine dair istatistiklerin güvenilirliğini ciddi biçimde zedelemiştir. Bu durum, orduların insan seferberliğini hangi usullerle hayata geçirdiklerini incelemeyi amaçlayan Maxwell’in, Tuna Cephesi’ndeki kuvvet miktarını tespit etme çabasında da önemli güçlüklerle karşılaşmasına yol açmıştır. Yine de Maxwell elde ettiği verileri mümkün olduğunca sistematik biçimde sunarak kuvvet projeksiyonuna dair kronolojik çıkarım yapmayı mümkün kılmıştır.

Aralık 1876 sonunda gelen istihbarata göre Ruslar yaklaşık 200.000 kişilik kuvveti Besarabya’da toplamıştı. Bu kuvvetin yaklaşık 100.000’i Kışinev ve civarında, 40.000’i ise Balti

²² Rus askerî terminolojisinde Kazaklar ile düzensiz süvari birliklerini ifade etmek için sotnia ifadesi kullanılmaktaydı. Kelime köken itibarıyla “yüz” ya da “yüz kişilik birlik” anlamına gelmekte ve eskadron ifadesiyle ifade edilen standart süvari bölüklerinden ayrılmaktaydı.

civarındaydı. Ayrıca yaklaşık 40.000 muharebe destek hizmetler unsuru görevlendirilmişti. Yıl sonuna gelindiğinde Rus Güney Ordusu'nun toplam mevcudu 214.000 kişiye ulaşmıştı. Ordu, dönemin şartlarında kayda değer mevcuda sahip olsa da hızla İstanbul'a ulaşmayı hedefleyen geniş çaplı taarruz için yeterli görülmemekteydi. Bu kapsamda Grandük Nikolay Nikolayeviç seferberliğin kapsamının genişletilerek 70.000-80.000 kişilik yedek kuvvet hazırlanmasını istemiştir (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 8).²³ Ocak ayında cepheye gönderilen dört piyade tümeni ile dört sahra bataryası da bu stratejik hedef doğrultusunda gönderilmiştir. (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 16). Rus Güney Ordusu'nun cephe hattına intikalini tamamlanmış kuvvetin mevcudu Ocak ayı itibarıyla 175.000, Şubat ayında ise yaklaşık 200.000 olmuştur. Bunun 180.000'i piyade, 12.000'i süvariye ve 720 top bulunmaktaydı (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 21). Topçu mevcudu raporda ifade edilmese de bu dönemde müstakil topçunun süvariye ortalama aynı mevcuda sahip olduğu bilinmektedir.

Maxwell'in seferberliğin ilk döneminde Rus ordusunun Besarabya'daki mevcuduna dair sunduğu bilgiler değişkenlik arz etmiştir. Farklı kaynaklardan temin edilen bu istihbaratlarda Rus ordusunun mevcudu 150-200 bin ile 350 bin arasında değişen sayılarla verilmiştir. Aslında seferberlik faaliyetlerinin devam ediyor olması bu farklılıkların temel sebebidir. Aynı zamanda dönemin raporlama kapsamı ve propaganda faaliyetleri de istihbarî farklılıklara sebep olmaktadır. Bunların bazıları sadece muharip unsurları hesaba katarken bazıları da ihtiyat da dahil olmak üzere bütün mevcudu sunmaktaydı. Maxwell de bu çelişkiye dikkat çekerek bu dönemde resmî beyanların bile birliklerin mevcudunu tam olarak veremediğini ve daha sağlıklı bilgilerin ancak ilerleyen günlerde elde edilebileceğini belirtmiştir. Nitekim seferberliğin ilerleyen safhalarında Maxwell'in istihbarat kaynaklarının çeşitlendiği gibi güvenilirliğine özellikle vurgu yaptığı bazı bilgilerin de ulaşılabilir hale geldiği görülmektedir. Bütün veriler bir arada değerlendirildiğinde Rus ordusunun birinci seferberlik kapsamında Besarabya'da yaklaşık 200.000 kişilik kuvvet konuşlandığı sonucuna varılmaktadır (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 20-23, 34, 48).

Savaşın başladığı Nisan ayına kadar Rus Genelkurmayı muharip mevcudunu artırmak için çalışmalar yapmış, özellikle gönüllüler vasıtasıyla cephe hattını takviye etmiştir. Örneğin bu kapsamda asilzadelerden oluşan 1000 kişilik altı "soylu drujinaları"nın teşkil edilmesi planlanmıştır. Benzer uygulama Kafkasya'da hayata geçirilmiş ve "halk drujinaları" kurulmuştur (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 17). Mart ayında gelen istihbarata göre, Tümgeneral Mihail Skobelev'in emrine yeni bir Kazak tümeni daha teşkil edilmiştir. Her biri beş sotnia ve birer topçu bataryasından oluşan üç Kazak alayı ile bir Terek alayından müteşekkil bu tümen, herhangi bir kolorduya bağlı olmaksızın müstakil olarak düzenlenmiş ve doğrudan keşif, taciz ve baskın görevlerine sevk edilmiştir. Terek alayı tamamen bölgedeki gönüllülerden teşkil edilmiş olsa da Maxwell ilginç bir veri sunmaktadır. Buna göre Terek alayı mevcudunun 170'i Hristiyan, iken geri kalan büyük kısmı Müslüman Terek sakinlerinden oluşmaktaydı (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 24).

²³ Maxwell'in raporunda aktarılan ilk seferberlik rakamları, resmî Rus kaynaklarıyla büyük ölçüde örtüşmekte ve raporun güvenilirliğini göstermektedir. Buna göre, Tuna Ordusu yaklaşık 193.782 askerle Besarabya'da, Karadeniz Ordusu ise 72.314 askerle Odessa çevresinde konuşlandırılmıştır. Ayrıca, ihtiyaç halinde kullanmak için Kiev'de 73.070 kişilik ihtiyat kuvveti hazır bulundurulmuştur. Kafkasya'daki Rus mevcudu ise 127.743 kişiye ulaşmıştır (Sbornik Materialov, Vypusk 11, s. 69-71).

Rus ordusu seferberlik faaliyetlerini sürdürürken diğer yandan diplomatik girişimler devam etmekteydi. Ancak Tersane Konferansı'ndan beklenen sonuç alınamayınca savaş kaçınılmaz hale gelmiş ve Ruslar bölgedeki askerî mevcudu artırmak için Nisan ayında ek seferberlik ilan etmiştir.²⁴ Bu kapsamda 4. 13. ve 14. kolordular olmak üzere üç kolordu daha silah altına alınmış ve Güney Ordusu'nun kolordu sayısı 9'a çıkmıştır (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 32-34, 40). Yeni oluşturulan birliklerden 4. Kolordu Korgeneral Zlotov'un komutasında Minsk ve çevresinde, 13. Kolordu Korgeneral Hahn'ın komutasında Jitomir'de, 14. Kolordu ise Korgeneral Zimmerman komutasında Kiev'de konuşlandırılmıştı. Bu birliklerin, sefer planı çerçevesinde kademeli olarak Moldova üzerinden cephe hattına sevk edilmesi planlanmıştır (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 45-47).²⁵ Seferberliğin genişlemesiyle birlikte subay açığı ciddi sorun hâline gelmiştir. Özellikle yeni teşkil edilen kolorduların komuta kademelerinde tecrübeli subay yetersizliği dikkat çekmektedir. Nitekim yalnızca 13. ve 14. kolordularda yaklaşık 600 subay eksikliği kayda geçirilmiştir (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 33).²⁶ 4 Mayıs 1877 tarihli Viyana kaynaklı istihbarat raporuna göre, ikinci seferberliğin tamamlanmasının ardından Rus Güney Ordusu'nun toplam mevcudu yaklaşık 352.000 kişiye ulaşmıştır. Savaşın başlamasıyla birlikte bu kuvvetlerden yalnızca 10. Kolordu Kırım'da bırakılmış, geri kalan yaklaşık 300.000 kişilik kuvvet Tuna hattına sevk edilmiştir (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 40).

Seferberlik faaliyetleri bu dönemde yalnızca Rus topraklarıyla sınırlı kalmamış, Balkanlar'daki müttefik unsurlar üzerinde de belirgin askerî hareketlilik kendini göstermiştir. Romanya ordusu 1876 yılında seferberlik hazırlıklarına başlamıştır. Rumenler, Osmanlı ordusunun Tuna'yı geçerek taarruza girişeceği endişesiyle mümkün olduğunca asker seferber etmeye çalışmıştır (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 11). Savaşın başlangıcına kadar Rusya ile Romanya arasında yoğun müzakereler yürütülmüş ancak tam manasıyla askerî ittifak tesis edilememiştir. Romanya yönetimi başlangıçta Osmanlı ile ilişkilerini tamamen koparmadan, dengeli diplomatik çizgi izlemeye gayret etmiştir (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 27). Ancak Rusya ile Romanya arasında mutabakata varılmasıyla Romanya Rusların yanında savaşa katılmıştır.²⁷ 24 Nisan 1877'de savaşın ilanı ile Rumen seferberliği genişletilmiş ve milislerin de silah altına alınmasıyla yaklaşık 60.000 kişilik Rumen kuvveti ortaya çıkmıştır (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 42). Mayıs ayı başlarında yine Ruslarla Rumenler arasında anlaşmazlık çıkmıştır. Ruslar Romanya Prensi Carol'e ordusunu Rus birlikleri içinde dağıtması teklif etse de bu öneri kesin bir dille reddedilmiştir. Nihayetinde taraflar arasında uzlaşmaya varılmış ve Rumen ordusunun Grandük Nikolay'ın komutasında olmak kaydıyla müstakil kuvvet olarak savaşta yer alması kararlaştırılmıştır (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 38). Maxwell'in elde ettiği istihbarata göre, Mayıs

²⁴ 15 Nisan'da resmî olarak ilan edilen ikinci seferberliğin başlangıç tarihi 16 Nisan olarak belirlenmiştir. 14-15 gün içerisinde seferberlik işlemleri tamamlanmış ve bu kapsamda toplam 188.172 kişi silah altına alınmıştır. Bu kuvvetin 117.090 kişilik kısmı doğrudan Tuna Ordusu'nun emrine verilmiştir (Sbornik Materialov, Vıpusk 11, s. 220-223).

²⁵ 4. 13. ve 14. Kolorduların teşkilatları ve dağılımları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. ek 3.

²⁶ Subay eksikliği savaş döneminde Rus ordusunun en ciddi meselelerinden olmuştur. Eksikliğin telafisi için ilk etapta daimî birliklerden tecrübeli subaylar yeni kurulan birliklere kaydırılmış, akabinde emekli subayların silah altına alınması ve askerî öğrencilerin hızla subay naspedilmeleri yoluyla subay sorununa çözüm aranmıştır (Sbornik Materialov, Vıpusk 11, s. 110).

²⁷ Rumen hükümeti ve Rusya arasından 16 Nisan 1877'de imzalanan anlaşma esas itibarıyla askerî ittifak metni olmaktan ziyade Rus harekâtının icrasını kolaylaştırıcı geçiş düzenlemesi mahiyetindeydi. Bu anlaşma Rus ordusunun Rumen topraklarından geçişi, ikmal ve iase ihtiyaçlarının karşılanması gibi ayrıntılar içeriyordu (Nikolov, 2022, s. 13).

1877 itibarıyla Romanya ordusu oldukça düzenli bir teşkilata sahipti. Başkomutan Prens Carol'un kurmay başkanlığını Albay Slaniceanu yürütmekteydi. Ordu, her biri iki piyade tümeni ve iki süvari tugayından oluşan iki kolorduya ayrılmıştı: 1. Kolordu General Lupu'nun, 2. Kolordu ise General Radovitz'in komutasındaydı (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 54).

Rusların Tuna Cephesi'ndeki hazırlıklarıyla eş zamanlı olarak, bunlara destek sağlamak üzere bir Bulgar gönüllü birliği de teşkil edilmekteydi. Romanya'da Rus subaylarının sevk ve idaresinde organize edilen bu birlik yaklaşık 10.000 kişiden oluşacak surette planlanmış ve her biri iki piyade taburu ile iki süvari sotniasından meydana gelen üç tugay halinde tertip edilmiştir. Birliğin komutası Tümgeneral Stoletov'a tevdi edilmiştir (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 40, 62).

2.1. Rus Ordusunda Muharebe Hizmet Destek Unsurları

Kırım Harbi'nde yaşanan ağır ikmal krizi ve ulaştırma eksiklikleri, Rus karar alıcılarını stratejik ulaştırma kapasitesini artıracak adımlar atmaya sevk etmiş ve özellikle Rus demiryolu ağı bu doğrultuda kayda değer biçimde geliştirilmiştir. 1870-1871 Fransa-Prusya Harbi, Rusya açısından bu husustaki bir diğer önemli gelişme olmuştur. Prusya ordusunun demiryollarını etkin şekilde kullanması, Rus Genelkurmayını derinden etkileyerek Rusya'nın muhtemel savaşta demiryollarına bağlılığını arttıracak bir konseptin oluşturulmasına zemin hazırlamıştır.²⁸ Rus ordusu planlama kabiliyeti sayesinde sefer öncesinde ordunun ikmal ve iâşesinin temini için ayrıntılı çalışmalar yapmıştır. Ruslar sadece Rus demiryollarını değil Romanya'daki ulaşım imkanlarını da en iyi şekilde kullanmıştır. Seferber edilen askerlerin Besarabya'ya ulaştırılması için ana istasyonlardan her yarım saatte bir 20 vagonluk tren kaldırılmıştır. Bu vagonların her biriyle ortalama 50 asker taşınarak sadece seferberliğin ilk üç gününde 50.000 asker cephe hattına sevk edilmiştir (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 10).

Maxwell, demiryollarının Rus ikmal ve iâşe sistemi açısından stratejik önemine özellikle dikkat çekmiştir. Ona göre, Kalas-İbrail arasındaki bağlantıyı sağlayan Seret Nehri üzerindeki Barboşi Köprüsü, Rus ikmal ve iâşe sistemi için hayati geçiş noktasıydı. Bu hat, Rus imkan ve kabiliyetlerinin Besarabya ve Romanya üzerinden Tuna boyuna kesintisiz olarak sevk edilmesini mümkün kılıyordu. Dolayısıyla köprü'nün güvenliği seferin başarısı için belirleyici öneme sahipti. Maxwell, köprüye yönelik olası Osmanlı taarruzunun Rus ilerleyişini ciddi biçimde sekteye uğratabileceğini, hattâ harekât planını tamamen değiştirebileceğini belirtmiştir (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 10).²⁹ Nitekim dönemin bazı Avrupa gazetelerinde Osmanlıların Barboşi

²⁸ Rus stratejik ulaştırma kapasitesinin artırılması için gerçekleştirilen faaliyetler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Sale, 1880, s. 175; Zayonçkovskiy, 1954, s. 254). Rus ikmal ve iâşe sisteminin Kırım Harbi dönemindeki etkisizliğinin bir diğer önemli sebebi de ordudaki aşırı merkezi karar mekanizmasıydı. Öyle ki en basit talepler bile uzun yazışmalar ve onay süreçlerinden sonra mümkün olmaktaydı. Milyutin döneminde askerî bölgeler sisteminin tesis edilmesiyle Rus ordusu merkezîyetçilikten adem-i merkezîyetçi yönetim anlayışına geçiş yapmış ve bu durum da ikmal ve iâşe sistemi üzerindeki bürokratik karmaşayı kaldırmaya imkan sağlamıştır. Askerî bölge sistemi imparatorluk topraklarını yarı özerk bölgeler hâlinde düzenleyerek komutanlara geniş yetkiler tanıyor ve böylece merkezî bürokrasinin hantallığını aşmak mümkün oluyordu (Fuller, 1992, s. 273, 284).

²⁹ Maxwell'in işaret ettiği gibi Rus karargâhı savaşın ilanından haftalar önce Barboşi Köprüsü'nün Osmanlı tarafından hedef alınabileceğini öngörerek buna göre tedbir almak istemiştir. Tuna Ordusu Kurmay Başkanı Nepokoyçitskiy, 25 Mart 1877 tarihli gizli telgrafla köprü'nün Osmanlı tarafından yıkılması hâlinde büyük bir lojistik kriz yaşanabileceğini vurgulayarak burası ele geçirildikten sonra hemen tebir alınması ve asker konuşlandırılmasını emretmiştir (Sbornik Materialov, Vypusk 19, s. 134-136). İlerleyen günlerde Osmanlı kuvvetlerinin köprüyü tahrip etmeye

Köprüsü'nü ele geçirmeyi planladıklarına dair haberler de yer almıştır (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 32). Ancak Osmanlı komuta heyeti Romanya'nın tarafsızlığının ihlâl edileceği gerekçesiyle böyle bir taarruzdan imtina etmişlerdir. Birçok askerî eleştirmen Osmanlıların bu tereddüt halini stratejik hata olarak değerlendirmiş ve fırsattan istifade ederek Rus ikmal hatlarını hedef almamasının Tuna Cephesi'ndeki savunmayı zayıflattığı dile getirilmiştir (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 52).

Savaşın ilanının akabinde Korgeneral Mihail Skobelev komutasındaki öncü tümen Barboşi Köprüsü'nü kontrol altına almıştır. Kötü hava şartları ve zorlu kış mevsimi sebebiyle yolların çamurla kaplanması da demiryolu ulaşımını Rus ordusu için alternatifsiz hâle getirmişti. Bu yüzden Ruslar olası Osmanlı taarruzuna karşı köprüyü tahkim ederek çevresine çok sayıda topçu bataryası yerleştirmiştir (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 32). Sadece askerî malzeme ve iâşe değil, Tuna Nehri'nde kullanılacak bazı gemilerin bile demiryolu vasıtasıyla Kalas üzerinden bölgeye ulaştırıldığı görülmektedir (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 35).

Aralık 1876'da alınan istihbarata göre, Rus ordusu seferberlik süreci boyunca yoğunluktan etkilenerek vagon ve lokomotif yetersizliği sebebiyle ciddi sıkıntılarla da karşılaşmıştır. Özellikle Rumen ve Rus demiryollarının farklı hat genişliklerine sahip olması ikmal sürecini sık sık sekteye uğratmıştır. Rus hatlarının genişliği 1520 mm, Romanya hatlarının ise 1435 mm idi. Ayrıca, farklı hatlara uyum sağlayabilecek özel vagon sayısının yetersiz olması sevikyatta aksamalara yol açmıştır (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 10-26). Bu aksaklığı gidermek için Ruslar 8.000 istihkâmçı görevlendirerek bazı hatlara ek ray döşenmiş ve Kışinev'de Rus vagonlarının Rumen hatlarında kullanılabilmesi için özel aks stoklanmıştır. Ancak uyumlu vagon sayısının yetersizliği istenilen hızda netice alınmasının önüne geçmiştir (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 26).

Rus seferberlik sürecinde ikmal ve iâşe sisteminin etkin olması için kapsamlı düzenlemeler yapılmıştır. Yollar elden geçirilmiş, intikal güzergâhı boyunca kışlalar ve depolar inşa edilmiştir. Rus sınırından güneye uzanan bütün yollar üzerinde olağanüstü hâl ilan edilmiş, sivil taşımacılık tamamen askıya alınarak demiryollarının yalnızca askerî sevikyata tahsis edilmesi kararlaştırılmıştır. Rus İmparatorluk Demiryolu Departmanı Şefi Baron Steinwerll, bu sistemin etkinliğinin sürdürülebilmesi için askerî nakliyatın başına getirilmiştir. Ayrıca demiryollarının idaresi tamaen Rus subaylara devredilmiştir. Bu kapsamda 65 istasyon komutanı görevlendirilmiş; 59 istasyona yardımcı subay, 49 istasyona da yerel birliklerden subaylar atanmıştır (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 9-11). Çalışmalar yalnızca demiryollarıyla sınırlı kalmamış, demiryolu taşımacılığını desteklemek amacıyla karayolu altyapısının da iyileştirilmesine gayret edilmiştir. Mevcut yolların elverişli hâle getirilmesi ve köprülerin onarılması için istihkâm birlikleri görevlendirilmiş, kara taşımacılığı ile demiryolu ağı arasında bütünlük sağlanmaya çalışılmıştır (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 14, 19, 41).

93 Harbi'nde Rus ikmal ve iâşe sistemi iki kademeliydi. İlk aşamada Rusya'nın iç bölgelerinden demiryolu hatları ve ana ikmal güzergâhları vasıtasıyla taşınan malzeme, cephe geri-

hazırlanıldığı yönünde istihbarat gelince de köprünün korunmasının güç görüldüğü gerekçesiyle mevcut hattın üst tarafına topçu menzilin dışında kalacak şekilde yedek bir köprü inşa edilmesi teklif edilmiştir (Sbornik Materialov, Vypusk 19, s. 139-140).

sinde tesis edilen ana ikmal depolarına ulaştırılıyordu. İkinci aşamada ise bu depolardan karayoluyla bölgesel depolara ve doğrudan kıtalara sevk ediliyordu.³⁰ Bu suretle birbirini tamamlayan bir ikmal sistemi tesis edilmişti. Rus ordusu depo sisteminin yanında yerinde ikmal imkanlarından da mümkün mertebe yararlanma gayretinde olmuştur. Ordunun Besarabya'da toplanmasını müteakip subaylar görevlendirilerek bölgedeki kaynakların tespiti sağlanmıştır. Ayrıca muhtelif sözleşmelerle istasyonlarda büyük miktarda erzak toplanmıştır (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 14). Nitekim Şubat 1877 tarihli istihbarat raporunda, bu faaliyetlerin neticesi olarak Kişinev'deki erzak, mühimmat ve savaş teçhizatı stoklarının devasa boyutlara ulaştığı bildirilmiştir (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 25).

Besarabya'da konuşlu Rus askerlerinin günlük tayınları oldukça düzenli biçimde tespit edilmiştir. Her askere ortalama 350 gram et, 1350 gram ekmek ile şeker, çay ve sebze verilmesi hesaplanmıştır. Maxwell de bu şartlar altında askerlerin kendilerini evlerinde hissederek rahat ve sağlıklı durumda olduklarını ifade etmiştir. Besarabya'da askerler köylere dağıtılarak bir evde bir ila beş kişi olacak şekilde konaklatılmıştır (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 16). Ayrıca askerlerin konaklaması için Tula'daki imparatorluk demir dökümhanesi 40,000 demir kulübe yapımıyla görevlendirilmiştir (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 24).

Rus komuta heyetinin ikmal ve iase sistemini geliştirmeye yönelik tüm tedbirlerine rağmen özellikle ilk seferberlik döneminde mevsim şartlarından kaynaklı ikmal ve iase sıkıntılarının da yaşandığı gözlemlenmektedir. Kar ve çamur kara taşımacılığını neredeyse imkânsız hâle getirmiş, bahar aylarında ise seller köprü ve menfezlerin çökmesine sebep olarak demiryolu taşımacılığını işlemez hale getirmiştir. Öyle ki ulaşımın işler hale gelmesi Mayıs ayının ikinci haftasını bulmuştur (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 35, 41, 56, 64). Sonuç olarak, 93 Harbi'nin ilk safhasında Rus ikmal ve iase sistemi her ne kadar planlı işleyişe sahip olsa da teknik uyumsuzluklar, iklim koşulları ve kapasite yetersizlikleri sebebiyle zaman zaman aksaklıklar görülmüştür. Ancak ilerleyen aylarda alınan tedbirler ve mevsim şartlarının düzelmesiyle Rus ordusu daha istikrarlı ve işler ikmal sistemi tesis etmeyi başarmıştır.

Maxwell'in raporunda Rus muharebe hizmet destek sınıflarına dair ikmal ve iase teşkilatından başka sıhhiye teşkilatı hakkında da istihbarat mevcuttur. Maxwell'e göre, Rus komuta kademesi seferberliğin ilk günlerinden itibaren sağlık teşkilatını düzenleme ve cephe koşullarına uygun pratik çözümler geliştirme gayreti içinde olmuştur.³¹ Ordunun Besarabya'ya intikalinin ardından birliklerin sağlık durumu hakkında bazı olumsuz söylentiler yayılmış ve bu söylentiler kamplarda salgın hastalıkların görüldüğü endişesine yol açmıştır. Ancak iddialar başkomutanlık tarafından resmî beyanatla yalanlanmıştır. Şubat 1877 tarihli verilere göre cephe hattında 19.222 yatak kapasiteli 34 hastane olup bunlarda sadece 1.882 hasta bulunmaktaydı. Bu oran da ordunun toplam mevcudu ve mevsim koşulları göz önüne alındığında önemli sağlık

³⁰ Rus iase sistemi kapsamında Moldova ve Besarabya'da iki kademeli depo ağı teşkil edilmiştir. Odessa, Kişinev, Bender, Tiraspol ve Akkerman şehirlerinde kurulan ana depolar Rusya içlerinden gelen sevkiyatın ilk durağını teşkil etmekteydi. Malzemeler bu merkezlerden ikincil depolara sevk edilmekte, ikincil depolardan da doğrudan birliklere ulaştırılmaktaydı (Sbornik Materialov, Vypusk 18, s. 4).

³¹ Seferberlik döneminde sağlık hizmetlerini geliştirmek için sivil hekimlerle sözleşmeler yapılmış ve yedek tabipler göreve çağırılmıştır. Ayrıca tıp öğrencileri tabip yardımcısı sıfatıyla cephe hattına gönderilmiştir (Ringlee, 2016, s. 184). Bu dönemde sadece erkekler değil kadınlar da hastanelerde sağlık personeli olarak görev almıştır. 93 Harbi, Rusya'da kadınlar arasından hemşirelik mesleğinin yaygınlaşmasında dönüm noktasını teşkil etmektedir. Savaş boyunca Kızılhaç bünyesinde toplam 750 hemşire görev yapmıştır (Hendriks, 2022, s. 127).

sorununa işaret etmemekteydi (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 21). Mart ayında hazırlanan raporlar da ordunun genel sağlık durumunun iyi olduğunu teyit etmiştir. Bununla birlikte önceki aylara kıyasla hasta sayısında hafif artış kaydedilmiş ve bütün kuvvetin yaklaşık %1,5'ine takabül eden 3.147 askerin tedavi gördüğü belirtilmiştir (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 23). Bu dönemde Ruslar tarafından dikkate değer bir yenilik de uygulanmaya konmuştur. Askerî sağlık müfettişi Dr. Prisselkow, klasik ambulans çadırları yerine Hive ve Semerkand seferlerinde başarıyla kullanılmış olan Kalmuk ve Kırgız tipi keçe çadırların kullanılmasını önermiştir. Bu çadırlar hem sıcak hem de soğuk iklim koşullarında daha elverişli olduğu gibi sıradan kanvas çadırlara göre daha kullanışlı ve ucuzdu. Her biri 20 askeri veya 10 hastayı barındırabilecek kapasiteye sahip olan bu çadırlardan 30 geçici hastanenin her biri için beşer adet olacak surette sipariş verilmiştir (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 23-24).

3. Rus Ordusunun Tuna Yığınağı ve Nehir Geçiş Harekâtı Hazırlıkları

Rus ordusu Besarabya'da sefer hazırlıklarını tamamladıktan sonra II. Aleksandr'dan gelen emirle 24 Nisan 1877'de Osmanlı sınırını geçerek Osmanlı savunma hatlarına ilerlemeye başladı. Ruslar ilk etapta Tuna Nehri boyunca konuşlu Osmanlı müdafası karşısında yığınak yapmayı ve bu suretle nehir geçiş harekâtı hazırlıklarını sürdürmeyi planlamaktaydı. Maxwell bu dönemdeki Rus yığınağını ve nehir geçiş harekâtı hazırlıklarını ayrıntılı olarak sunmaktadır. Maxwell Rusların Tuna'yı birçok farklı noktadan geçeceğini ifade ederek Nisan sonu Mayıs başında genellikle harekâtın beklendiği Dobruca'daki Rus kuvvetlerinin faaliyetlerine odaklanmıştır. Bu tarihlerde edindiği istihbarata göre Rus ordusu güçlü bir kolorduyu İzmail yakınındaki Bolgrad'da toplayarak Prut Nehri'ni geçmeyi ve ardından Fokşani ile Kalas yönünde ilerlemeyi planlıyordu. Başkomutanlık karargâhının da Fokşani'de kurulması öngörülmüyordu. Tuna üzerindeki muhtemel geçiş noktalarından biri olarak ise İbrail-Kalas arasındaki Maçın hattı belirlenmişti. Osmanlıların bu bölgede kuvvetli savunma tertibatına sahip olmadıkları değerlendirildiği için buradan karşı kıyıya hızla geçiş yapılabileceği planlanıyordu. Bu sebeple Maxwell'e göre geçiş noktalarından biri kesinlikle Dobruca olacaktı. Ayrıca Osmanlı kuvvetlerinin İbrail-Kalas hattını tutması demek Rus ikmal hatlarını tehdit etmesi anlamına da geliyordu. Dolayısıyla Rus karargâhı, Dobruca üzerinden hızla Razgrad'ın ele geçirilmesini ve böylece Varna-Ruşçuk demiryolu hattının kesilerek İbrail-Kalas hattının güvenliğinin sağlanmasını hedefliyordu (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 2).

Aslında Dobruca'daki Rus yığınağı, Tuna Nehri geçiş harekâtının hazırlık safhasını teşkil etmekle birlikte, bu bölgedeki faaliyetler asıl geçiş noktasını gizlemeye yönelik örtme harekâtı niteliğindeydi. Maxwell, savaşın ilerleyen günlerinde Rus ordusunun gerçek niyetini tespit etmeyi başarmış; Mayıs ayında Petersburg'dan elde ettiği güvenilir bir istihbarata dayanarak asıl harekâtın Yergöğü civarında gerçekleşeceğini bildirmiştir.³² Nitekim sonraki gelişmeler de bu tespiti doğrulamıştır. Rusların Dobruca'daki hareketliliği, Osmanlı komutasını yanıltarak kuvvetlerini bu hatta yönlendirmeyi amaçlamaktaydı. Ancak Osmanlı karargâhı zamanla bu manevraların taarruz hazırlığından ziyade dikkat dağıtma maksadı taşıdığını fark etmiş, bunun üzerine Dobruca ve Vidin'den Ruşçuk istikametine kuvvet kaydırarak savunma tertibini yeniden düzenlemiştir (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 38-39).

³² Osmanlı ve Eflak sınır hattının düğüm noktalarından biri olan Yergöğü ve çevresi, Tuna üzerindeki konumu sayesinde tarih boyunca hem geçiş kapısı hem de bölgesel rekabetlerin hedefi olarak öne çıkmıştır. Osmanlı kaynaklarında "Yergöğü öte yaka" veya "Yerköy" şeklinde anılan yerleşim erken dönemden itibaren serhad organizasyonu ve Osmanlı Tuna savunmasının önemli unsurlarından olmuştur (Osmanlioğlu, 2025, s. 465).

Rus ordusu, 24 Nisan'dan itibaren Sculeni, Leova ve Bolgrad olmak üzere üç ayrı noktadan Prut Nehri'ni geçmiş, bu geçişlerle birlikte harekâtın uygulama safhası başlamıştır. Bu birliklerin boşalttığı yerlere Jitomir ve Kişinev'deki 13. ve 14. kolordular kaydırılmıştır. Prut'u aşan bu kuvvet Romanya'ya girdikten sonra iki gruba ayrılmıştır. İlk grubu oluşturan 11. Kolordu, İbrail-Kalas hattına ilerleyerek 27 Nisan'da İbrail ve Kalas şehirlerini işgal etmiştir. Diğer grubu oluşturan 7. Kolordu ise Tuna'nın Karadeniz'e döküldüğü bölgedeki İzmail ve Kilia istikametinde ilerleyerek aynı tarihte bu şehirleri kontrol altına almıştır (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 33, 40).

Orta Tuna'dan sıklet merkezi teşkil edecek diğer kanada gelince bu kuvvet Bükreş, Yaş ve Buzeu üzerinden Bükreş istikametinde ilerlemiştir. Demiryolu vasıtasıyla taşınan birliklerin bir kısmı Nisan sonu itibariyle Yergöğü ve Olteniça civarına ulaşmıştır. Orta Tuna'da bu tarihlerde Dobruca'daki kadar yoğun askerî faaliyet gözlenmese de Ruslar olabildiğince gizli surette bölgede hazırlıklara başlamış ve nehrin Romanya tarafında tahkimat çalışmalarına odaklanmışlardır (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 38, 47).

Romanya birlikleri ise Rusların sağ kanadını teşkil edecek şekilde konuşlandırılmıştı. Romanya ve Rusya arasındaki anlaşma gereğince Rumen ordusu kendi içinde bağımsız kuvvet olsa da Rus Başkomutanlığı'na bağlıydı (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 38). Her biri yaklaşık 30.000 kişiden oluşan iki Rumen kolordusundan biri Craiova'da diğeri ise Bükreş ve Yergöğü'nde konuşluydu. Ayrıca Vidin'in karşısındaki Kalafat'ta 20.000 kişilik Rumen kuvvetinden söz edilmekteydi (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 45). Rus ordusunun Moldova'dan Tuna hattına ilerlemesi üzerine Rumen birlikleri orta Tuna'daki mevzilerini Rıslara devrederek, Olt Nehri'nin üst kısımlarına çekilmiş ve burada Rus ordusunun sağ kanadını teşkil etmişlerdir (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 52, 54, 60).

Mayıs ayının başına gelindiğinde Rus yığınağı daha belirgin hal almaya başlamıştır. Rus sol kanadı, İbrail'den Reni'ye kadar uzanan geniş hat boyunca konuşlanmış, bölgede yoğun istihkam inşa faaliyetine girişilerek nehir boyunca birçok batarya inşa edilmiştir. Aynı dönemde özellikle aşağı Tuna'da yapılan mayınlama çalışmalarıyla, Osmanlı donanmasının manevra kabiliyeti kısıtlanmak istenmiştir. Bu suretle Rus ikmal hattı ve Barboşi Köprüsü'nün güvenliğinin sağlanması hedeflenmiştir. Ayrıca Ruslar Tuna geçişi için ihtiyaç duyulan kereste, kütük, mavna, ponton ve köprü malzemelerinin temini için büyük ölçekli tedarik sözleşmeleri imzalamıştır (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 37, 40). Mayıs ayı sonunda gelen istihbaratta ise bu sözleşmelerin tedarik sürecinin büyük ölçüde tamamlandığı ve Tuna hattı boyunca İbrail, Kalas, Reni, Olteniça, Turnu ile Rahova ve Niğbolu arasında malzeme yığıldığı görülmektedir. Özellikle kereste ve köprü malzemelerinin kayda değer kısmı Galiciya'dan Romanya demiryolları vasıtasıyla Tuna'ya taşınmıştır (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 63).

Osmanlı karar alıcıları, savaşın başında Tuna'daki donanma üstünlüğünü kullanarak Rus ilerleyişini durdurmayı ve özellikle nehir geçişini engellemeyi hedeflemişti. Bu amaçla, farklı deplasmanlarda çok sayıda gemiden oluşan bir filo Tuna boyunca konuşlandırılmıştı. Ancak Rus ordusunun torpido, mayın ve kıyı savunma bataryalarına dayalı uyguladığı asimetrik harp yöntemleri, Osmanlı filosunun nitelik ve nicelik üstünlüğünden istifade etmesinin önüne geçmiştir.³³ İbrail ve Kalas'ın 27 Nisan'da işgalinden hemen sonra bu iki noktanın karşısında

³³ 1870 Fransa-Prusya Savaşı Avrupa'daki güç dengelerini köklü biçimde değiştirmiş ve bu süreç Rusya için önemli bir fırsat doğurmuştur. Ruslar savaşın ardından 1856 Paris Antlaşması'nın Karadeniz'i tarafsızlaştıran hükümlerini

nehre mayınlar yerleştirilmiş, ayrıca demiryolu vasıtasıyla getirilen torpidobotlar Tuna'ya indirilmiştir (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 35). Bu torpidobotlar yaklaşık 9,2 metre uzunluğunda, 8 beygir gücünde ve 3,5 ton ağırlığında olup biri çelik, üçü demir gövdeli olacak şekilde imal edilmişti. Ruslar St. Petersburg'daki bir firmayla da hem torpidobot hem de buharlı üretimi için anlaşma yapmıştı. Bu siparişlerin Haziran ortasında teslim edilmesi öngörülüyordu (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 47-48).

Savaş 24 Nisan'da başlamış olsa da Ruslar ilk hafta herhangi bir engelle karşılaşmadan intikal ve yığınak faaliyetlerini sürdürmüştür. Cephe hattında mücadele Mayıs ayının ilk haftası itibarıyla başlamıştır. Özellikle Olteniça-Tutrakan, Kalafat-Vidin ve Niğbolu-İslaz gibi Tuna boyundaki karşılıklı istihkâmlar arasında topçu atışları yoğunlaşmıştır. Hırsova, Yergöğü ve İbrail civarlarındaki Rus bataryaları da sık sık Osmanlı filosuyla mücadeleye girmiştir. Ruslar bir yandan kıyı tahkimatıyla uğraşırken diğer taraftan da nehirdeki Osmanlı monitörlerini taciz ediyordu. Buna mukabil Osmanlı filosu da Rusların yerleşmesini önlemek için özellikle İbrail'deki Rus istihkamlarına saldırıyordu (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 43-44, 52-53, 60-61). Bu mücadele esnasında Osmanlı donanması nehirdeki ilk kaybını vermiştir. 11 Mayıs 1877'de, dört toplu *Lütf-i Celil* zırhlısı, Hasan Bey komutasında İbrail önlerinde devriye halindeyken Rus bataryalarından açılan ateş sonucu mühimmat deposundan vurulmuş ve infilak ederek 219 kişilik mürettebatıyla batmıştır (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 43-44). Geminin sancağı daha sonra Ruslar tarafından nehirden çıkarılarak St. Petersburg'a gönderilmiştir. Olayın ardından Osmanlı kaynakları, geminin hadisenin mühimmat yüklemesi esnasında yaşanan ihmal sonucu meydana geldiğini ve doğrudan Rus ateşiyle olmadığını ileri sürmüştür. Buna karşılık hadise Rus kaynaklarında ayrıntılı olarak aktarılmış ve atışı gerçekleştirdiği bildirilen subaylar ödüllendirilmiştir (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 52).

Osmanlı kuvvetleri, Rusların nehir boyuna yerleşmeye çalıştığı bu dönemde Tuna Nehri'nin karşı yakasına geçerek Rus ilerleyişini durdurmaya yönelik kayda değer manevraya girişmemiştir. Sadece küçük müfrezeler halinde birlikler karşıya geçirilip istihbarat toplamaya çalışılmıştır. Örneğin 17 Mayıs gecesi, Niğbolu civarından nehri geçen küçük Osmanlı birliği burada devriye görevindeki dört Rumen askerini etkisiz hâle getirerek bölgedeki düşman tertibatı hakkında bilgi toplamıştır (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 53). Maxwell, Ruslar'ın nehir geçiş harekâtına başlama tarihi olarak Mayıs ayının dördüncü haftasını öngördüğünü ancak şiddetli yağışlar ve bozuk yolların hazırlıkları geciktirdiğini ifade etmektedir. Buzau ve Bükreş istikametlerindeki taşkınlar demiryolu köprülerini tahrip etmiş ve nakliye hatları çamur içinde kalmıştır. Bu sebeple harekât planlanan tarihte icra edilememiş, geçiş birkaç hafta ertelenmiştir (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 33-38).

Maxwell'in nehir geçiş harekâtı öncesine dair aktardığı son önemli istihbarat, Rus kordularının intikal ve yığınak sürecinin tamamlanmasının ardından konumlarını ve görevlerini ayrıntılı olarak ortaya koymaktadır. Buna göre 9. Kolordu, sağ kanatta Slatina çevresinde olup sorumluluk alanı Turnu Magurele civarıydı ki bu da Oltu Nehri Vadisi'nin sağında Caracal ve

tek tarafı olarak ilga etmiştir. Ancak ekonomik yetersizlikler sebebiyle Rus donanmasında kayda değer modernizasyon gerçekleştirilememiştir. Dolayısıyla Ruslar Osmanlı donanmasına karşı zafiyeti asimetrik harp yöntemleriyle telafi etmeye çalışmış ve devrin yeni icatlarından olan torpido taarruzlarını Tuna Nehri'nde etkin şekilde kullanmıştır. Bu sayede Osmanlı filosunun hareket kabiliyetini önemli ölçüde kısıtlamış ve Osmanlıların Rus nehir geçiş harekâtını önleyici unsur olarak donanmadan faydalanması engellemişlerdir. 93 Harbi'nde Osmanlı-Rus deniz mücadelesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Mercan, 2020).

Corobia'ya kadar uzanan hattı kapsamaktaydı. Bu kuvvet Rahova ve ötesine uzanan Rumen kuvvetlerinin soluna süvari keşifleri icra etmekteydi. 12. Kolordu, Bükreş ve Yergöğü arasında olup, 14 Mayıs'ta Yergöğü'den Olteniça'ya uzanan bölgedeki Rumen birliklerinin yerini almıştır. Buzeu merkezli 8. Kolordu, 12. Kolordu'nun solunda bulunarak 11. Kolordu ile bağlantıyı temin etmekteydi. Slobozia ve Hırsova'daki kuvvet de bu kolorduya bağlıydı. 11. Kolordu, Kalas merkezli olarak Tuna'nın sol kıyısında İbrail'den, Barboşi ve Kalas üzerinden Reni'ye kadar uzanan geniş hattı tutmaktaydı. En sol kanadı teşkil eden 7. Kolordu ise İzmail'den Kilia'ya uzanan bölgeden sorumluydu. Bu şekilde, 7., 8., 9., 11. ve 12. kolordular birinci hattı teşkil ediyor, bunun gerisindeki, 4., 13. ve 14. Kolordular ihtiyat ve geri hizmet görevleri için ikinci hattı oluşturyordu (BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 54).

Sonuç

93 Harbi literatüründe seferberlik meselesi çoğu kez yüzeysel biçimde ele alınmış ve araştırmalar genellikle muharebelerin seyrine odaklanmıştır. Savaşın neticesini tayin eden insan ve kaynak seferberliği, ikmal ve iâşe sistemi, planlama ve yığınak gibi stratejik seviyedeki meseleler yeterince tartışılmamıştır. Bu bağlamda İngiliz istihbarat subayı R. J. Maxwell'in hazırladığı ayrıntılı rapor savaşın stratejik seviyede değerlendirilmesi için önemli bir kaynak niteliğindedir. Raporun değeri sadece sunduğu verilerde değil, bu verilerin nasıl ve hangi kanallardan elde edildiğiyle de kendini göstermektedir. Maxwell'in istihbarat kaynakları oldukça çeşitlidir. Bölgedeki birçok İngiliz subayından bilgi edindiği gibi Bükreş, Viyana ve Petersburg gibi merkezlerden de hem diplomatik hem de askerî kanallar aracılığıyla düzenli bilgi almıştır. Bölgedeki ticaret şirketleri ve demiryolu idareleri de Maxwell'in istihbarat kaynakları arasındadır. Maxwell, dönemin Rus basınına yakından takip ederek açık kaynak istihbaratını etkin şekilde kullandığı gibi doğrulanmamış bilgileri de ihtiyat kaydıyla belirtmekten geri durmamıştır. Raporunda, Rus seferberliği Osmanlı seferberliğine nazaran çok daha ayrıntılı ele alınmaktadır. Rus ordusuna dair bilgilerin daha ulaşılabilir olması ve İngiliz stratejik öncelikleri bu durumun esas sebebidir. İngiliz istihbaratı potansiyel tehdit olarak gördüğü Rusya'yı yakından takip etme gereği duymuştur. Raporunda Osmanlı hakkında fazla detaya girilmese de Osmanlı ordusuna ilişkin gözlemlerin Osmanlı kaynaklarıyla büyük ölçüde örtüştüğü görülmektedir. Dolayısıyla rapor 93 Harbi araştırmaları için güvenilir bir kaynak olarak değerlendirilmelidir.

93 Harbi literatüründe, tarafların seferber ettiği kuvvet mevcudu hakkında mutabakat bulunmamaktadır. Dönemin kaynakları, resmî raporlar ve literatür incelendiğinde, sunulan mevcudun da farklılık arz ettiği görülmektedir. Bu farklılıklar ekseriyetle teorik mevcudun pratik mevcudla karıştırılmasından ileri gelmektedir. Bazı çalışmalarda asker sayısı kâğıt üzerindeki mevcuttan değerlendirilirken, bazıları yalnızca sefer sırasında cepheye bulunan birlikleri esas almıştır. Maxwell, farklı kaynaklardan elde ettiği verileri sistematik biçimde derlemiş ve seferberlik sürecinde orduların mevcudundaki değişimi kronolojik olarak kayda geçirmiştir. Maxwell'in verilerinin literatür ve arşiv kaynaklarıyla mukayeseli ele alınması suretiyle savaşın ilk döneminde Rus ve Osmanlı ordularının Tuna Cephesi'nde benzer büyüklükte kuvvet seferber ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla savaşın sonucunu tayin eden asıl etkenin çoğu anlatıda iddia edildiği üzere Rus ordusunun nicel üstünlüğü değil, onun daha gelişmiş ikmal ve iâşe sistemi, yığınak ve stratejik planlama kabiliyetinden ileri geldiği görülmüştür. Başka bir deyişle, savaş meydanındaki başarı sadece insan kaynağının değil, bu kaynağın ne surette sevk ve idare edildiğinin sonucudur.

Rus ordusu, Milyutin reformlarıyla şekillenen kurumsal yapı sayesinde savaştan çok önce sistemli bir seferberlik ve harekât planı geliştirme kabiliyetine erişmiştir. Reformlar sayesinde Rus ordusunda barış dönemi sefer planlamasında görevli birimler teşkil ederek ayrıntılı hesaplamalar ve planlamalar yapılmıştır. Demiryolu hatlarının etkin şekilde kullanılması, ordunun ihtiyaçlarını karşılayacak depolarının kurulması, bölgesel kaynakların ve coğrafyanın analiz edilmesi, yerel temin noktalarının belirlenmesi ve hedef teşkilinin sistematik şekilde yapılması gibi faaliyetler bu kabiliyet kazanımının sonucu olarak telakki edilebilir. Gerek harekât planları gerekse de ikmal ve iase planlamasında muhtelif sebeplerle değişiklikler yaşanmış olsa da Rus ordusu 93 Harbi'nin ilk öneminde Osmanlı ordusuna kıyasla daha düzenli ve işler bir yapıya sahipti.

Osmanlı'da savaş hazırlıkları Rusya'nın aksine uzun soluklu stratejik planlamaya dayalı olarak değil savaşın hemen öncesinde icra edilen meclisler vasıtasıyla alınan kısa vadeli kararlara dayanmıştır. Bu durum ordunun barış devrinde yürütülmesi gereken hazırlıkların son ana bırakılmasına ve seferberliğin düzensiz şekilde yürütülmesine yol açmıştır. Sistematik ve planlı olmayan durum da nihayetinde komuta kamesinde temkinli tutuma sebep olarak savaşın ilk safhasında görülen hareketsizliğe zemin hazırlamıştır. Osmanlı komuta kademesinin savaşın ilk etabındaki ihtiyatlı hareketleri inisiyatifin Rus ordusuna geçmesine yol açmıştır. Osmanlı ordusu her ne kadar teknolojik imkan ve kabiliyetler bakımından Rus ordusundan iyi durumda olsa da mühimmat yetersizliği, ikmal sıkıntısı ve yukarıda çerçevesi çizilen emir-komuta zincirindeki ihtiyatlı yaklaşım sebebiyle bu üstünlükten yeterince istifade edememiştir.

Osmanlı ordusunun seferber ettiği kuvvetin önemli kısmını ikincil cephelerde kullanması ve savaşın ağırlık merkezini teşkil eden Tuna Cephesi'nde yığınağın kuvvet tasarrufu prensibi gözetilmeksizin dağınık biçimde bütün savunma hattını tutacak surette yapılması da Osmanlı ordusunun etkinliğini ciddi surette zayıflatmıştır. Buna karşılık Rus ordusu seferber ettiği kuvveti mümkün olabildiğince orta Tuna hattında yoğunlaştırarak sıklet merkezi teşkil etmiştir. Bu yoğunlaşma sayesinde harekâtın hedefi açık biçimde tayin edilmiş, emir-komuta birliği sağlanarak operatif ve stratejik seviyeler arasında uyum sağlanmıştır. Ayrıca ihtiyatta tutulan kuvvetle orduya esneklik kazandırılmıştır.

Seferberlik sürecinde iki ordu arasındaki belirgin farklardan biri de süvarinin kullanımında kendini göstermiştir. Osmanlı ordusu yeterli süvari gücüne sahip olmadığından keşif faaliyetlerini etkin biçimde icra edememiştir. Barış devrinde bu alanda kalıcı kadro ve doktrin oluşturulamamış olması savaşın başında düşman hareketlerinin zamanında tespit edilmesini engellemiş, bu da düşmana göre manevra ile inisiyatifin ele alınmasını güçleştirmiştir. Rus ordusu ise kayda değer sayıda süvari seferber ederek keşif, gözetleme ve baskın faaliyetlerini etkin şekilde yürütmüştür.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları

British Library (BL), India Office Records and Private Papers (IOR), Military Department Library (L/MIL/17), Arabia, Syria, Turkey, Cyprus (16), No: 20-1.

Sbornik Materialov po Russko-Turetskoy Voyne 1877-1878 gg. Na Balkanskom Poluostrov, Vıpusk 11, (1898). S. Peterburg: Voennaya Tipografiya.

Sbornik Materialov po Russko-Turetskoy Voyne 1877-1878 gg. Na Balkanskom Poluostrov, Vıpusk 18, (1900). S. Peterburg: Tipografiya Berejlivost.

Sbornik Materialov po Russko-Turetskoy Voyne 1877-1878 gg. Na Balkanskom Poluoostrov, Vıpusk 19, (1902). S. Peterburg: Voennaya Tipografiya, 1902.

2. Kaynak Eserler

Bulletins and Other State Intelligence for the year 1854, Part II, (1855). Londra: Harrison and Sons.

Bulletins and other state intelligence for the year 1856, Part I, (1857). Londra: Harrison and Sons. Bulletins and other state intelligence for the year 1859, Part II, (1862). Londra: Harrison and Sons.

GREENE, F. V. (1879). *Report on the Russian Army and its Campaigns in Turkey in 1877-1878.* New York: D. Appleton.

Hart's Annual Army List, Militia List and Indian Civil Service List for 1875. Londra 1875.

Hart's Annual Army List, Militia List and Yeomanry Cavalry List and Indian Civil Service List for 1882. Londra 1882.

Hart's Annual Army List, Militia List and Yeomanry Cavalry List and Indian Civil Service List for 1886. Londra 1886.

Hart's Annual Army List, Militia List and Yeomanry Cavalry List and Indian Civil Service List for 1889. Londra 1889.

Hart's Annual Army List, Militia List and Yeomanry Cavalry List and Indian Civil Service List for 1890. Londra 1890.

Mahmud Celaleddin Paşa (1983). *Mirat-ı Hakikat.* (Yay Haz. İsmet Miroğlu). İstanbul: Bereket Yayınları.

NEEDHAM, J. L. (1878). "Lessons from the Late War". *Royal United Services Institution Journal.* XXII/98: 941-956.

SALE, R. E. (1880). "The Construction of Military Railways During the Russo-Turkish War of 1877-78". *Royal United Services Institution Journal*, XXIV/104: 174-186.

The London and China Telegraph, "Naval and Military: Departure of the 80th Regiment for China". (15 Ocak 1872).

3. Araştırma ve İnceleme Eserleri

AİRAPETOV, O. (2022). "Savaşın Tatbiki: 1860 ve 70'li yıllarda Rusya ve Osmanlı'nın Reformları ve Silahlı Kuvvetleri". (Çev. Burak Kolot). *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi.* 38: 119-137.

ATHERTON, L. (1994). *Never complain, Never Explain: Records of the Foreign Office and State Paper Office 1500-c.1960.* Londra: PRO Publications.

BEŞİKÇİ, M. (2015). "Başıbozuk Savaşçıdan "Makbul" Tebaaya: 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlı Ordusunda Çerkez Muhacirler". *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 40: 85-123.

BİLGÜ, H. (2024). *İngiliz Askeri İstihbarat Raporlarında Türk Silahlı Kuvvetleri.* İstanbul: Yeditepe Yayınevi

BOLİ, F. C. (1994). *Transformation of the Russian Military: The Relationship between the Transformation Process and the Concept of Future War.* Edinburgh: University of Edinburgh. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

BOND, X. W. (1998). *Guide to India Office Records relating to Central Asia.* Londra: The British Library Asia Pacific Africa Collections.

ÇİFTÇİOĞLU, F. vd. (2021). "93 Harbi'nde Macarların Osmanlı Devleti'ne Desteği". *Karadeniz Araştırmaları.* XVIII/71: 613-626.

- Encyclopedia Britannica (2011), "Brevet". Erişim Tarihi: 10.08.2025. <https://www.britannica.com/topic/brevet>.
- ERTEKİN, F. (2022). *İngiliz İstihbaratı ve Osmanlı İmparatorluğu*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- FARRINGTON, A. (1982). *Guide to the records of the India Office Military Department, 10R L/MIL & L/WS (Guides to archive groups)*. Londra: India Office Library and Records.
- FOSTER, W. (1966). *A Guide to the India Office Records, 1600-1858*. Londra: Hobbs.
- FULLER, W. C. (1992). *Strategy and Power in Russia 1600-1914*. New York: The Free Press.
- HENDRİKS, I. F. (2022). *Nikolay Ivanovich Pirogov and his Contribution to Medicine in 19th Century Imperial Russia*. Leiden: Leiden University. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- HİNES, K. L. (1998). *Russian Military Thought: Its Evolution Through War and Revolution, 1860-1918*. Washington: George Washington University. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- MENNING, B. (1992). *Bayonets before Bullets: The Imperial Russian Army 1861-1914*. Bloomington: Indiana University Press.
- MERCAN, E. (2020). *93 Harbi'nde Deniz Harekâtı*. İstanbul: Selenge.
- MOIR, M. (1988). *A General Guide to the India Office Records*. Londra: The British Library.
- NİKOLOV, S. (2022). "Romanian Troops at Plevna in 1877 and their Memory". *Revista de Istorie Militara*, I-II/2022: 3-12.
- OSMANLIOĞLU, S. (2025). "1768-1774 Harbi'nde Eflak Cephesinden Bir Kesit: Yergöğü'nün Ruslar Tarafından İşgali ve Geri Alınışı (1771)". *I. Türk Askerî Tarih Kongresi : Müstahkem Mevkiler ve Kuşatma Muharabeleri*, (ed. Serkan Osmanlıoğlu ve Coşkun Ünsal). İstanbul: Milli Savunma Üniversitesi: 465-484.
- RİCH, D. A. (1993). *The Professionalization of Russia's General Staff, 1870-1895: Ideas, Strategy, Foreign Policy*. Washington: Georgetown University. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- RİNGLEE, A. J. (2016). *The Romanovs' Militant Charity: The Red Cross and Public Mobilization for War in Tsarist Russia, 1853-1914*. Chapel Hill: University of North Carolina. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- SEDES. H. (1935). *1877-1878 Osmanlı-Rus ve Romen Savaşı*. Cilt 1. İstanbul: Askeri Matbaa.
- SEDES. H. (1936). *1877-1878 Osmanlı-Rus ve Romen Savaşı*. Cilt 2. İstanbul: Askeri Matbaa.
- SEDES. H. (1937). *1877-1878 Osmanlı-Rus ve Romen Savaşı*. Cilt 3. İstanbul: Askeri Matbaa.
- TAŞDEMİR, A. (2020). "Osmanlı Ordusunda Stratejik Yönetim Zaafiyeti Örneği: 93 Harbi'nde Balkan Savunmasının Çöküşü". *Harp Tarihi Dergisi*. 1: 1-40.
- TAŞDEMİR, A. (2021). *An Example of Strategic Command and Coordination Problem in the Ottoman Army: The Battle of Shipka during the Ottoman-Russian War of 1877-1878*. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- ÜNVER, M. (2014). "Son Dönem Osmanlı Tarihi Araştırmaları Açısından İngiliz Millî Arşivi ve Arşiv Belgelerinin Önemi". *Avrupa Arşivlerinde Osmanlı İmparatorluğu*. (ed. Yonca Köksal vd.). İstanbul: Koç Üniversitesi VEKAM: 105-121.
- VAGTS, A. (2015). *The Military Attache*. Princeton: Princeton University Press.
- YILDIZ, G. (2010). "Bir De-Militarizasyon Projesi: Geç Osmanlı Askeri Tarih Araştırmalarını Sivilleştirme". *Toplumsal Tarih*, 198: 44-53.
- YILDIZ, G. (2012). "Osmanlı Dış Askerî İstihbaratında Formelleşme: Elçiliklerde Ataşemiliterliğin İhdası ve Osmanlı Askeri Ataşe Raporları". *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 17: 239-265.
- YILDIZ, G. (2013). "Kara Kuvvetleri". *Osmanlı Askerî Tarihi: Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918*, (ed. Gültekin Yıldız). İstanbul: Timaş: 35-79.

ZAYONÇKOVSKIY. P. A. (1952). *Voennie reformı 1860-1870 gg. v Rossii*, Moskva: Izdatelstvo Moskovskogo Universiteta.

EXTENDED ABSTRACT

Studies on military history in Türkiye have long remained within a narrow scope and have largely failed to attract the attention of civilian scholars due to institutional restrictions and the closed nature of the military. Most of these studies are limited to campaign narratives and institutional histories written by officers. Moreover, access to military archives has been restricted, thus it became difficult to conduct methodologically successful studies. We can easily observe the results of these problems in the literature of the Russo-Turkish War of 1877-1878. Majority of the studies have focused on tactical and operational level of the war such as the Plevna battles etc. On the other hand, the strategic factors that determined the outcome of the war such as mobilization, logistics, planning, deployment have mainly neglected.

In this study we aims to fill this gap by focusing on a detailed intelligence report written by the British intelligence officer Major R. J. Maxwell. In doing so, we also aims to expand the current perspective by using additional archival materials. It helps to overcome the source limitations of the field and provides a deeper and more comprehensive view of the war's strategic level. Maxwell's report provides valuable information about the mobilization phase of the 1877-1878 war. The report covers the period from the first mobilization of the Russian army on November 1876 to the Russian crossing operation on June 1877. Maxwell collected his intelligence not only from British officers in the region but also from diplomatic and military missions in important capitals such as Bucharest, Vienna and St. Petersburg, as well as from trade companies and railway administrations. He also followed the Russian press closely and used open sources effectively. This broad intelligence source and critical approach of Maxwell make the report both reliable and an important to understand the strategic level of the 1877-1878 war.

In the existing literature, there is no clear consensus on how many troops were mobilized by the two sides. Contemporary reports and later studies give very different numbers, mostly because they do not distinguish between the theoretical strength and the actual forces in the field. When Maxwell's report is compared with archival and secondary sources, it becomes clear that both the Russian and the Ottoman armies had almost the same size on the Danube Front at the beginning of the war. Therefore, the result of the war was not decided by the numerical superiority of the Russians, as many believe, but by their better organization capacity in mobilization, logistics, supply, and war planning. In other words, numerical strength alone was not decisive, rather, success depended on effective organization and planning on the battlefield. Although the Ottoman Empire mobilized around 200,000 men in the Danube Front, the scattered deployment of this force without comprehensive war planning and the lack of attention to the principle of concentration prevented sufficient defensive density along its long front line. This became a key reason for losing strategic initiative in the early phase of the war. Although Ottomans had strong firepower and good defensive positions, they could not use these advantages effectively due to poor ammunition quality and the cautious attitude of the commanders, which mainly stemmed from inadequate planning. Moreover, the weakness of the cavalry that limited reconnaissance and surveillance operations further increased the caution and immobility of the army. On the other hand, the Russian army, thanks to the institutional fra-

mework established by Milyutin's reforms, had developed systematic mobilization and operational plans long before the war. From 1870s onward, the Russians built a planned, phased, and centralized mobilization system. They considered the railway lines as the backbone of the mobilization. The Russian headquarters managed to deploy its means and capabilities rapidly and took the initiative by achieving full concentration of its forces along the front in a short period, thanks to this efficient system. The last part of the article examines the deployment and concentration of the Russian forces before the crossing operation. Russian units had begun extensive fortifications along the river, established batteries and laid mines to restrict the maneuverability of the Ottoman navy. At the same time, pontoons, barges, timber, and railway materials for the bridge construction were quickly prepared. As a result, on 27 June 1877, when the operation began, all the technical infrastructure for the crossing was ready and it enabled the Russians to execute the operation with remarkable speed and coordination.

EKLER

Ek 1: Rus Güney Ordusu³⁴

Kolordu	Piyade Tümenleri	Süvari Tümenleri	Topçu
8. Kolordu (Kişinev) Kolordu Komutanı: Korg. Radetzkiy Kurmay Başkanı: Albay Dmitrofskiy Topçu Komutanı: Tümğ. Evreinoff	9. Piyade Tümeni (Tiraspol) Korg. Mirskiy 1. Tugay: 33. ve 34. Alaylar 2. Tugay: 35. ve 36. Alaylar 14. Piyade Tümeni (Kişinev) Tümğ. Dragomirov 1. Tugay: 53. ve 54. Alaylar 2. Tugay: 55. ve 56. Alaylar	8. Süvari Tümeni (Bieltsi) Korg. Manvelov 1. Tugay: 8. Dragon Alayı ve 8. Mızraklı Alayı ³⁵ 2. Tugay: 8. Hussar Alayı ve 8. Don Kazak Alayı	9. Topçu Tugayı 14. Topçu Tugayı 15. Nizamiye ve 1. Kazak Süvari Bataryaları
9. Kolordu (Balti) Kolordu Komutanı: Korg. Baron Krüdenner Kurmay Başkanı: Tümğ. Schuitnikoff Topçu Komutanı: Tümğ. Kalatcheff	5. Piyade Tümeni (Vinnitsa) Korg. Schülde-Schouleder 1. Tugay: 17. ve 18. Alaylar 2. Tugay: 19. ve 20. Alaylar 31. Piyade Tümeni (Balti) Korg. Veliaminov 1. Tugay: 121. ve 122. Alaylar 2. Tugay: 123. ve 124. Alaylar	9. Süvari Tümeni (Tiraspol) Tümğ. Loşkaref 1. Tugay: 9. Dragon Alayı ve 9. Mızraklı Alayı 2. Tugay: 9. Hussar Alayı ve 9. Don Kazak alayı	5. Topçu Tugayı 31. Topçu Tugayı 16. Nizamiye ve 2. Kazak Süvari Bataryaları
11. Kolordu (Koshani) Kolordu Komutanı: Prens Şahovskoy Kurmay Başkanı: Alb. Biskupsky Topçu Komutanı: Tümğ. Philimonoff	11. Piyade Tümeni (Tarutinskaia) Korg. Hrapovitskiy 1. Tugay: 41. ve 42. Alaylar 2. Tugay: 43. ve 44. Alaylar 32. Piyade Tümeni (Kuporan) Tümğ. Aller 1. Tugay: 125. ve 126. Alaylar 2. Tugay: 127. ve 128. Alaylar	11. Süvari Tümeni (Dubossari) Tümğ. Tatişev 1. Tugay: 11. Dragon Alayı ve 11. Mızraklı Alayı 2. Tugay: 9. Hussar Alayı ve 9. Don Kazak alayı	11. Topçu Tugayı 32. Topçu Tugayı 18. Nizamiye ve 4. Kazak Süvari Bataryaları
12. Kolordu (Orgeef) Kolordu Komutanı: Korg. Vannovskiy Kurmay Başkanı: Tümğ. Dukmasoff Topçu Komutanı: Tümğ. Neileoff	12. Piyade Tümeni (Kalaras) Korg. Baron von Firsck 1. Tugay: 45. ve 46. Alaylar 2. Tugay: 47. ve 48. Alaylar 33. Piyade Tümeni (Orgeef) Tümğ. Timofeyev 1. Tugay: 129. ve 130. Alaylar 2. Tugay: 131. ve 132. Alaylar	12. Süvari Tümeni (Soroki) Tümğ. Baron Driezen 1. Tugay: 12. Dragon Alayı ve 12. Mızraklı Alayı 2. Tugay: 12. Hussar Alayı ve 12. Don Kazak alayı	12. Topçu Tugayı 33. Topçu Tugayı 19. Nizamiye ve 5. Kazak Süvari Bataryaları

³⁴ BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 4-6.

³⁵ Mızraklı süvari olarak kastedilen birlik Rusların hafif piyadesinin unsuru olan Uhlan birlikleridir.

Ek 2: Kıyı Ordusu Teşkilatı³⁶

Kolordu	Piyade Tümenleri	Süvari Tümenleri	Topçu
7. Kolordu (Odessa) Kolordu Komutanı: Prens Barclay de Tolly-Weiman Kurmay Başkanı: Tümğ. Yanovsky Topçu Komutanı: Tümğ. Polonboyarinnoff	15. Piyade Tümeni (Odessa, Nikolaef, Otchakov, Akkerman) Tümğ. Goremykin 1. Tugay: 57. ve 58. Alaylar 2. Tugay: 59. ve 60. Alaylar 36. Piyade Tümeni (Akkerman) Korg. Verevkin 1. Tugay: 141. ve 142. Alaylar 2. Tugay: 143. ve 144. Alaylar	7. Süvari Tümeni (Odessa, Gora Techelegir) Korg. Manzei 1. Tugay: 7. Dragon Alayı ve 7. Mızraklı Alayı 2. Tugay: 7. Hussar Alayı ve 7. Don Kazak alayı	15. Topçu Tugayı 36. Topçu Tugayı 13. ve 14. Nizamiye Süvari Bataryaları
10. Kolordu (Simferepol) Kolordu Komutanı: Prens Vorontsov Kurmay Başkanı: Tümğ. Baron Vreffsky Topçu Komutanı: Tümğ. Dobryschin	13. Piyade Tümeni (Sivastopol) Korg. Richter 1. Tugay: 49. ve 50. Alaylar 2. Tugay: 51. ve 52. Alaylar 34. Piyade Tümeni (Kherson) Tümğ. Korf 1. Tugay: 133. ve 134. Alaylar 2. Tugay: 135. ve 136. Alaylar	10. Süvari Tümeni (Eupatoria, Kalantschak) Tümğ. Baron Dedioulin 1. Tugay: 10. Dragon Alayı ve 10. Mızraklı Alayı 2. Tugay: 10. Hussar Alayı ve 10. Don Kazak alayı	13. Topçu Tugayı 34. Topçu Tugayı 17. Nizamiye ve 3. Kazak Süvari Bataryaları

Ek 3: Ek Seferberlik Kapsamında Teşkil Edilen 4., 13., ve 14. Kolordular³⁷

Kolordu	Piyade Tümenleri	Süvari Tümenleri	Topçu
4. Kolordu (Minsk) Kolordu Komutanı: Korg. Zlotow Kurmay Başkanı: Alb. Nowitzki	16. Piyade Tümeni (Mohilev) Tümğ. Pomerantseff 1. Tugay (Moghilev): 61. Vladimir ve 62. Sondzal Alayları 2. Tugay (Vitebsk): 63. Ouglitch ve 64. Kazan Grandük Michael Nicolaevitch Alayları 30. Piyade Tümeni (Minsk) Korg. Poznanow 1. Tugay (Bobruisk): 117. Yaroslav ve 118. Chonia Alayları 2. Tugay (Minsk): 119. Kolomna ve 120. Sierpohow Alayları	4. Süvari Tümeni (Bielostok) Korg. Krylow 1. Tugay (Bielostok): 4. Ekaterinoslaw Dragon Alayı ve 4. Büyük Düşes Alexandra Petrovna Kharkov Mızraklı Alayı 2. Tugay (Niesvizie): 4. Langrave Frederick of Hesse's Marionopol Hussar Alayı ve 4. Don Kazak Alayı	16. Sahra Bataryası 30. Sahra Bataryası 7. ve 8. Süvari Bataryaları

³⁶ BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 6-7.

³⁷ BL, IOR, L/MIL/17/16/20-1, s. 45-47.

13. Kolordu (Jitomir) Kolordu Komutanı: Korg. Hahn Kurmay Başkanı: Alb. Iljatcheivitch	1. Piyade Tümeni (Loutzk) Tümg. R. Prokharow 1. Tugay (Kovel): 1. Yunan Kralı Neva ve 2. Sofia Alayları 2. Tugay (Kiev): 71. Bielveski ve 72. Toula Alayları 35. Piyade Tümeni (Jitomir) Tümg. Baranow 1. Tugay (Berdytchew): 137. Grandük Alexander Vladimirovitch Niejine ve 138. Volkhow Alayları 2. Tugay (Jitomir): 139. Morchansk ve 140. Zaisk Alayları	13. Süvari Tümeni (Zamost) Tümg. von Raden 1. Tugay (Zamost): 13. Dragon Alayı ve 18. Grandük Michael Nicolaevitch (Vladimir) Mızraklı Alayı 2. Tugay (Yanow): 13. Grandük Constantin Nicolaevitch Narra Hussar Alayı ve 13. Don Kazak Alayı	1. Sahra Batar-yası 35. Sahra Batar-yası 20. Nizamiye ve 6. Don Kazak Süvari Bataryaları
14. Kolordu (Kiev) Kolordu Komutanı: Korg. Zimmerman Kurmay Başkanı: Tümg. Sanowski	17. Piyade Tümeni (Kamenezt-Podolski) Tümg. Prokhovinkow 1. Tugay (Pronskowrow): 65. Grandük Nicolas Alexandroviç Moskova ve 66. Boutryki Alayları 2. Tugay (Kamenezt-Podolski): 67. Grandük of Oldenburg Tarantino ve 68. İmparator'un Boro-dino Muhafız alayları 18. Piyade Tümeni (Kiev) Tümg. Narbutt 1. Tugay (Kiev): 69. Riazan ve 70. Riajsk Alayları 2. Tugay (Pultusk): 15. Schliessel-bourg ve 16. Ladoga Alayları	Don Kazak Süvari Tümeni (Doubno) Korg. Schamchew 1. Tugay (Doubno): 15. ve 16. Don Kazak Alayları 2. Tugay (Kamenezt-Podolski): 17. ve 18. Don Kazak Alayları	17. Sahra Batar-yası 18. Sahra Batar-yası 17. ve 18. Don Kazak Bataryaları

Ek 4: Raporun İlk Sayfası

